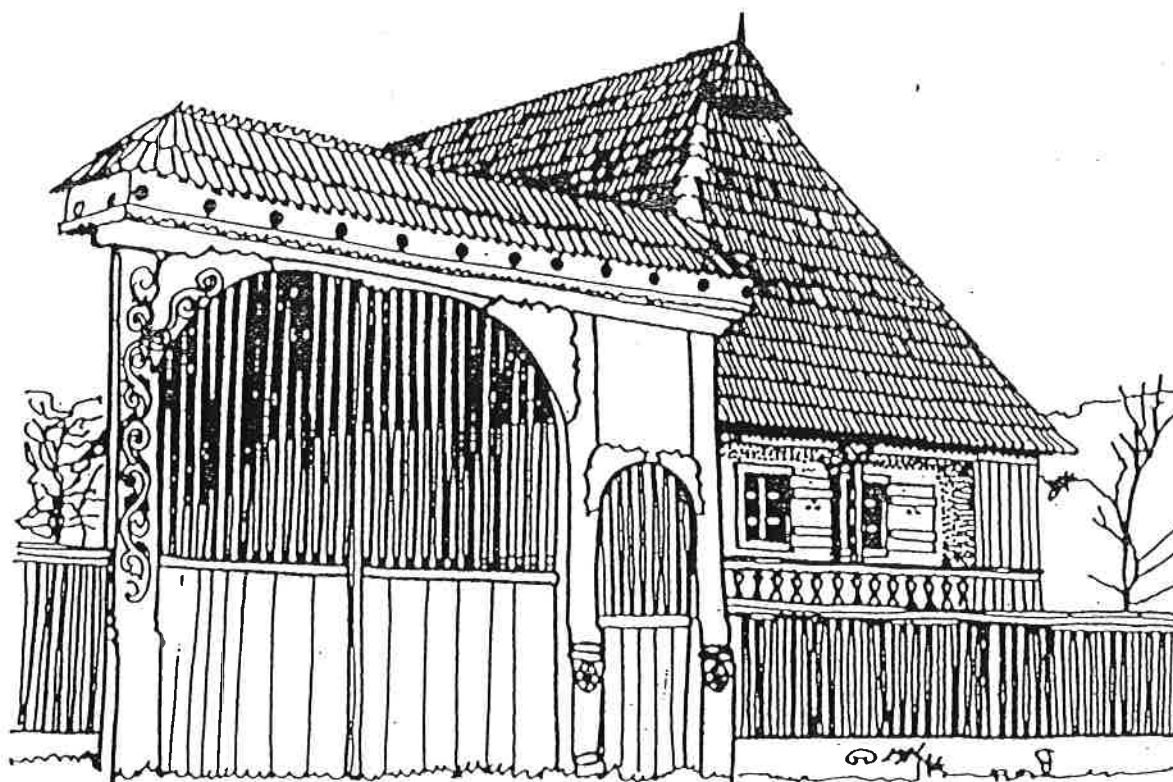

Bonyhádi Petőfi Sándor
Evangélikus Gimnázium és Kollégium

ERDÉLY

Tanulmányút

Írta és összeállította: Gruber László

ERDÉLY TÖRTÉNELME ÉS KULTÚRÁJA

Történelem

Erdély fogalma – A Kárpát-medencébe betelepülő magyar törzsek az Alföldtől keletre fekvő erdőségeken túl lévő területeket erdőn túlinak vagy Erdőelvének nevezték, ebből alakult ki később az Erdély elnevezés. Erdély latin eredetű, később nemzetközivé vált neve, a *Transsylvania* értelme ugyanaz, mint a magyar elnevezés. Az Erdély szóból alakult ki a terület román neve, az *Ardeal*. Az erdélyi szászok a *Siebenbürgen* elnevezést használják, amely feltehetően arra a hét szász várra (Kolozsvár, Szászsebes, Szeben, Medgyes, Segesvár, Brassó és Beszterce) utal, amelyet a 12. század elején emeltek.

A történelmi Erdély lényegesen kisebb területű volt, mint amit manapság Erdélynek szoktak nevezni. Eredetileg Erdélyen a minden oldalról hegyekkel körülvett Erdélyi-medencét értették, az úgynevezett Király-hágón túli területeket (56 ezer km²). (A Király-hágó a Nagyváradi és Kolozsvár között körülbelül félúton található, az Alföldet az Erdélyi-medencével összekötő hágó.) Az I. világháborút lezáró béke óta viszont a köznyelv Erdélynek nevezi a Magyarországtól Romániához csatolt terület egészét (103 ezer km²), amely az Erdélyi-medencén kívül magában foglalja az Alföld keleti szélét, azaz a Partiumot és az ettől délre fekvő Bánságot is.

Erdély a magyarok megjelenése előtt – Erdély területén az ókorban trák

eredetű törzsek, a dákok éltek. A terület, amelyet uralmuk alatt tartottak, jóval nagyobb volt, mint Erdély, a legnagyobb dáki király, Decebal idején (87–106) valószínűleg a Tiszától egészen a Dnyeszterig terjedt. A Dák Birodalom fővárosa Sarmizegetusa volt. A dákok hosszú időn keresztül komoly veszélyt jelentettek a Római Birodalomra, és csak a 2. század elején sikerült Traianus császárnak legyőzni őket. Ezt követően egészen 271-ig Erdély területe Dacia néven a Római Birodalom egyik tartományává lett. Bár Decebal és Traianus akkoriban ellentétes oldalon álltak, ma a román történelmi emlékezet mindkettejüket a románok ősnévé tekinti (lásd erről a *Dákóromán kontinuitáselmélet* c. keretes írást), és az erdélyi városokban gyakran találkozzunk szobraikkal. A római uralomnak számos emléke maradt fenn Erdélyben, de ezek látványosság szempontjából nem hasonlíthatók a Nyugat-Európában látható műemlékekhez. Dacia a Rómától egyik leg távolabbra fekvő provincia volt, ahol első sorban védelmi célokat szolgáló katonai épületeket emeltek. Dacia provincia fővárosa, Ulpia Traiana Sarmizegetusa a korábbi dáki fővároshoz közel épült fel (romjai a mai Vajdahunyadtól délre találhatók). A többi nagyobb római település helyén már a középkorban jelentős városok alakultak ki, például Kolozsvár (*Napoca*), Torda (*Potaissa*) vagy Gyulafehérvár (*Apy-lum*). A rómaiak kivonulásától egészen a magyar honfoglalásig terjedő időszakban, a népvándorlások forgatagában szá-

DÁKÓROMÁN KONTINUITÁSELMÉLET

A 18. században Inocențiu Micu-Klein görög katolikus püspök fogalmazta meg a dákoromán kontinuitás elméletét, amely szerint az Erdélyben élő románok a romanizált dákok közvetlen leszármazottai, és így módon több mint 2500 éve folyamatosan lakják a mai Erdély területét. A dák-római származást a román nyelv latin eredetével és különböző régészeti forrásokkal kívánja bizonyítani. Az elmélet szerint a Római Birodalom bukását követően a romanizált dákok a Kárpátok hegyeiben vészeltek át a népvándorlás viharait, majd a későbbi évszázadok során másodrendű alattvalóként éltek a különböző birodalmak fennhatósága alá tartozó román területeken. Erdély – Havasalföld és Moldva mellett – a harmadik román fejedelemség volt, amely ugyan magyar, majd később Habsburg uralom alá tartozott, de a területén a románok folyamatosan 60% fölötti többségben voltak. A kontinuitáselmélet elfogadó román történészek szerint az egységes román állam feldaraboltsága csupán átmeneti történeti jelenség volt, amelyből természetszerűleg az is következik, hogy Erdély (és a Partium) egyesülését Romániával az ősi román területek visszatérésének és nem megszerzésének tekintik. A kontinuitáselmélet a román közgondolkodásban általánosan elfogadottá vált, jöllehet több jelentős román nyelvész és történész nem ért vele egyet.

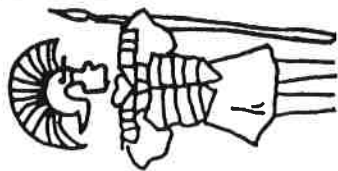
Az elmélet a magyar történészek megszületése óta vitatják. Egyes ókori források szerint például a rómaiak a dákokat Dacia elfoglalása során teljesen kiirtották. Amennyiben a dákok mégis túlélték a római inváziót, kérdéses, hogy a viszonylag rövid ideig tartó (165 éves) római uralom, illetve a Dacia területén élő kisszámú római lakosság elégséges volt-e ahhoz, hogy a dákok átvegyék a latin nyelvet. A népvándorlás hosszú évszázadainak forgatagában pedig valószínűleg tűnik, hogy egy néptöredék szervezett államalakulat nélkül tartósan fennmaradhasson. Végül a magyar történészek szerint nem rendelkezünk semmiféle írásos vagy régészeti bizonyítékkal arra nézve, hogy a dákok folyamatosan jelen lettek volna Erdély területén (többek közt egyetlen dáki eredetű helységnév sem maradt fenn). A magyar álláspont szerint a román nép ősei a Balkán-félsziget nyugati részéről, a mai Albánia területéről vándoroltak észak felé, és Erdélyben először a 12–13. században jelentek meg. Ezt támasztja alá többek közt az is, hogy a feltételezett román „őshaza” területén ma is élnek a románhoz hasonló nyelvet beszélő kisebb népcsoportok.

A dákoromán kontinuitáselmélet a román nemzeti mozgalomban nagy jelentőségre tett szert, mert az ily módon Erdélyben őshonosnak tekinthető románok a 19. századi nacionalizmus időszakában fontosnak tartott „elsőbbségi jog” alapján formálhattak igényt Erdélyre. A magyar és román történészek közti vita valószínűleg sohasem ér véget, azt mindenesetre kevesen tudják, hogy a nemzetközi köztudatban is általában a román álláspont terjedt el.

mos nép telepedett le hosszabb-rövidebb időre Erdély területén, többek között gótok, hunok, gepidák, avarok és szlávok is.

A magyarok megjelenése Erdélyben (10–11. század) – A magyar honfoglalás idején Erdély nagy része a bolgár birodalom egyik tartománya volt, lakossága elsősorban különböző délszláv törzsekből állhatott. Erdély nyugati részét két honfog-

laló magyar törzs szállta meg, a Tisza felső vonalánál és a Szamos mentén Kende törzse, míg délen, a Maros völgyében Gyula törzse nyomult be. Az Erdélyben élő népeket a többi magyar területtől meglehetősen függetlenül irányították a Gyula nemzetségbeli vezérek (központjuk Gyulafehérvár volt), méghozzá erőteljesen bizánci orientációjú politika alapján (a gyulák a nyugati helyett a bizánci kereszténységet vették fel).

Ezt a fejlődési irányt Szent István szaktította felé, aki német lovagokból álló hadseregével megszállta Erdélyt, megdöntötte a gyulak uralmát, és a nyugati kereszténység irányába indította el ennek az országésznek a fejlődését is (bár a bizánci jelleg az Erdélyben élő ortodox vallású népcsoportokon keresztül tovább élt).

A románok megjelenése Erdélyben (12–14. század) – Bár Anonymus említi, hogy a magyarok megjelenésekor már éltek vlahok (azaz románok) Erdély területén, nagyobb számban valószínűleg csak a 12. század második felében tűntek fel, elsősorban a Fogarasi-havasok vidékén és a Fogarastól nyugatra eső határszéli területeken (Hunyad, Temes és Krassó vármegyék területén). A 14. század elején, a főleg Moldva irányából érkező románok már Erdély északi és nyugati területein is megjelentek (Máramaros, Bihar, Szilággy és Kolozs megyék területén). A román pástorok állattenyésztő nomád életmódjuk következtében elsősorban a magyarok által gyérebben lakott hegyvidéki területeken telepedtek le. Általában nem hoztak létre saját településeket, hanem a már meglévő, esetleg elnéptelenedő magyar vagy szász falvakba költöztek be. Elkülönült-ségüket fokozta, hogy Erdély többi népétől eltérően görögkeleti ortodox vallásúak voltak.

A románok vezetőik, a **kenézek** irányítása alatt érkeztek és telepedtek le. A kenézek többsége később magyar nemességet kapott, felvette a katolikus vallást, és lassan elmagyarosodott. Bár az erdélyi román társadalmon belül nem alakult ki a feudális társadalmakra általában jellemző valamennyi osztály (nemesség, jobbágy-ság, polgárság), a későbbi évszázadok során – a jobbágyságon kívül – mégis megjelent egy viszonylag erős polgári-értelmiségi réteg is.

Erdély a középkori magyar királyságban (1000–1526) – Az állami köz-igazgatás megszervezésével Erdély nyugati részén hét vármegye jött létre: Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda, Küküllő, Fehér és Hunyad. A magyar királyok az ország keleti határainak védelme céljából a határ menti vidékekre székelveket, majd a 12. század közepén szászokat telepítettek, és ezeken a területeken a vármegyarend-szerrel eltérő közigazgatást alakítottak ki. A nagyfokú önkormányzattal és gazdasági kiváltságokkal rendelkező **székely és szász szék**ek a feudális magyar királyság különleges jogállású területei voltak. A valamennyien polgárnak minősülő szászok iparral és kereskedelemmel foglalkoztak, és fejlett városi kultúrát honosítottak meg Magyarországon. Ezzel szemben a széke-lyek mind nemességek voltak, akik adómen-tesseget élveztek, viszont a király hívására hadba kellett vonulniuk. A katolikus egyház is kiépítette a szervezetét, Gyula-fehérvár központtal erdélyi püspökséget szervezett, az Alföld keleti részén a váradi püspökség, a Temesköz területén pedig a csanádi püspökség jött létre.

Erdély a török hódoltság koráig a Magyar Királyság szerves része volt, azon belül azonban bizonyos fokú különállás-sal rendelkezett. Az erdélyi területeknek a központtól való nagy távolsága önálló köz-igazgatási egység kialakulását tette szük-ségessé Erdélyi Vajdaság néven. A külön-álló közigazgatás azonban nem valamiféle önkormányzatíságot jelentett, hiszen a te-rrület irányítását ellátó vajda a központi ki-rályi hatalmat képviselte. A 13. század vé-gén Kán László lett az erdélyi vajda, aki-nek idején Erdély – a „kiskirályok” hatal-ma alá tartozó más magyar területekhez hasonlóan – szinte önálló országgént mű-ködött.

Az Árpád-házi királyok uralkodása alatt Erdély területét gyakran érte táma-

dás kelet felől. A kunok többször betört-tek Erdélybe, és súlyos pusztításokat okoz-tak. Szent László királynak a kunok felett aratott győzelmeiről a néphagyományban számos legenda maradt fenn. Az 1241-ben bekövetkező tatárjáratkor – az ország többi részéhez hasonlóan – Erdély lakosságának jelentős része elpusztult, egyes területek lakatlanná váltak.

A 14. századtól kezdődően, különösen az Anjou királyok és Zsigmond uralkodá-sa idején Erdély Magyarország többi részé-vel együtt rohamosan fejlődött. Megerő-södött a kézművesipar, és az erdélyi szász városok a térség kereskedelmi központjai-vá nőttek ki magukat. Az erdélyi arany- és sóbányászat európai jelentőségre tett szert, hatalmas jövedelemhez juttatva a magyar királyokat. (A korabeli Európa aranyter-melésének kétharmada Erdélyből száma-zott.) A békés fejlődés hatására a kulturális, tudományos és a művészeti élet is virá-g-zásnak indult.

A 14. század végétől kezdve azonban Erdély életét egyre inkább a **török elleni küzdelem** kezdte meghatározni. A török seregek számos esetben törtek be Erdély-be, pusztították a lakosságot (elsősorban a folyóvölgyekben élő magyarokat és a gazdag szász városok lakóit), és hatalmas ha-dizsákmánnyal távoztak. Ebben a korszak-ban épültek fel – elsősorban a szász terü-leteken – a védőfallal körülvett erődtemp-lomok.

1437-ben Budai Nagy Antal vezetésével **parasztfelkelés** tört ki Erdélyben. A job-bbágyok többek közt tehék csökkentését és a szabad költözködés jogát követelték a vármegyén nemességtől. A parasztnaknak kezdetben sikerült komoly engedménye-ket kicsikarniuk, de a nemesség hamarosan szövetséget kötött Erdély másik két kiváltságos rétegével, a szászokkal és a székelyyekkel, és a felkelést leverték. A ro-mán történetírás a felkelést a társadalmi

és nemzeti elnyomás alatt szenvedő ro-mániség magyar uralkodó osztállyal szem-ben vívott küzdelmének tekintti. (Az elmé-let annyiban nem felel meg a valóságnak, hogy a felkelésben részt vevő jobbágyok között vegyesen voltak magyarok és ro-mánok, akiknek a célja a jobbágyok érde-keinek megvédelme volt a földbirtokosokkal szemben, nemzetiségi származásra való tekintet nélkül.) Az egyre erősödő török fenyegetés és a Budai Nagy Antal-féle pa-rasztfelkelés hatására a magyar nemes-ség, a székelyyek és a szászok, a „három erdélyi nemzet” formálisan is szövetséget kötöttek egymással. A kápolnai unió né-ven ismertté vált szövetség Mátyás király központosítási törekvéseivel szemben is igyekezett fellépni, majd a későbbiek során az önálló Erdélyi Fejedelemség kialakulá-sának az alapját jelentette.

A románok az erdélyi rendi társadalom-ban nem alkottak „negyedik nemzetest”, amely a későbbi évszázadok során a romá-nokban a súlyos jogfosztottság érzetét kel-tette. A románok kiszorulásának az erdélyi nemzetek sorából egyébként nem et-nikai okai voltak, hanem az, hogy akko-riban Erdélyben a „nemzet” foglalmán a feudális előjogokkal rendelkező, területi alapon szerveződő rendi csoportokat ér-tették. A romániség pedig nem rendelkezett külön nemesi osztállyal, hiszen a román származású nemesség a magyar nemesség részét képezte.

Erdély mint önálló fejedelemség ki-alakulása (1526–1570) – 1526-ban **kettős királyválasztásra** került sor Ma-gyarországon. Szapolyai János erdélyi vaj-da magyar királlyá választását elsősorban a magyar köznemesség támogatta, míg Habsburg Ferdinánd mögött a Habsburg-barát magyar főurak sorakoztak fel, hat-hatos segítséget várva tőle a törökökkel szemben. Az erdélyi társadalom szintén

megosztott volt, a székelyek például Szapolyait támogatták, míg a hagyományos Habsburg-barát szászok Ferdinánd pártján álltak. Szapolyai János, aki az ország keleti felét tartotta uralma alatt, az évszázados el-lenség, a török segítséget próbálta igénybe venni hatalmának kiterjesztése érdekében. A Szapolyai János és Ferdinánd magyar hívei között kirobbanó polgárháború mö-gött tágabb értelemben tehát a Habsburg és a Török Birodalom katonai ereje állt, amely erő Magyarországot területén, mind-két oldalon magyar katonák segítségével folyatták egymás elleni küzdelmüket.

Tizenkét évi háborúskodás után 1538-ban a két király megkötötte a váradi bé-két, amelyben megállapodtak abban, hogy Szapolyai János halála után Ferdinánd lesz a magyar király. Szapolyai halálát követően azonban hívei úgy döntöttek, hogy nem adják át az országot Ferdinándnak, hanem a váradi békét megsértve, török segítséggel (ekkor, 1541-ben vonult be a török Budára) Szapolyai csecsemő fiát, János Zsigmondot koronázták királlyá. A hatalom valódi gya-korlója a Tiszáig terjedő keleti országrész-ben Izabella anyakirályné és Martinuzzi György lett. Erdély a kelet-magyarországi vármegyékből álló Partiummal együtt ek-kor kezdett önálló állammá formálódni.

Martinuzzi György az ország egyesí-tése céljából 1551-ben mégis úgy döntött, hogy átadja Erdélyt a Habsburgoknak. Az erdélyi nemzetek hűségüket tették Ferdi-nándnak, és a Castaldo vezette Habsburg hadsereg birtokba vette Erdélyt. Castaldo, aki azt hitte, hogy Martinuzzi György a háta mögött mégiscsak ki akar egyezni a törökkel, alvinci kastélyában megölette az erdélyi politikust. Ferdinánd azonban nem tudott megfelelően gondoskodni Er-dély védelméről a törökkel szemben, ezért az 1556-os kolozsvári országyűlés ismét kimondta Erdély Magyarországtól való el-szakadását, és visszahívta Izabellát és Já-

nos Zsigmondot. 1570-ben az úgynevezett speyeri szerződésben végül rendezték Er-dély közjogi helyzetét, ekkortól beszélhe-tünk hivatalosan is az önálló Erdélyi Feje-delemségről. A szerződésben János Zsig-mond lemondott a magyar királyi címről, és elfogadta a Habsburgok névleges ha-talmát Erdély felett, a Habsburgok vi-szont elismerték János Zsigmond fejedelmi címét.

Az Erdélyi Fejedelemség kora (1570–1687) – Az Erdélyi Fejedelemség területe körülbelül 100 ezer km² volt, idetartozott Székelyföld, a Szászföld, hét nemesi várme-gye és az Erdélyhez csatolt magyarországi részek, azaz a Partium is. Lakosainak szá-ma hozzávetőlegesen egymillió volt, ennek akkorigiban körülbelül a fele lehetett magyar anyanyelvű.

Az önálló államisággal rendelkező Er-délyi Fejedelemség a két nagyhatalom, a Habsburg és a Török Birodalom között fennálló másfél évszázados katonai egyen-súlyi állapotnak köszönhetette létét. A Feje-delemség formálisan ugyan a török oldalon állt, a valóságban azonban Bécs és a Török Birodalom között egyensúlyozva próbálta megőrizni az önálló magyar államiságot. Erdély a viszonylag liberális török politi-kának köszönhetően szabadon alakíthatta belpolitikáját, külpolitikai téren pedig – bár szuverenitása erősen korlátozott volt – komoly nemzetközi tekintélyre tett szert. A Habsburgok felé történő nyitási kísér-letek, azaz Erdélynek a királyi Magyar-országgal történő egyesítésére irányuló törekvések, valamint a porta engedélye nélküli külpolitikái vállalkozások a török megtorlását vonták maguk után.

Az erdélyi társadalom a török-, illetve Habsburg-barátság tekintetében végig meg-osztott maradt. Sok tekintetben a török ha-talom tűnhetett vonzóbbnak az erdélyiek számára, mivel az – a katolikus Habsbur-

gokkal szemben – nem avatkozott be az itt élők vallási életébe. A fejedelmek között is találhatóink inkább Habsburg-pártiakat (Báthory Zsigmond) és törökpártiakat (Bethlen Gábor) egyaránt.

A fejedelmek erős központi hatalmat építettek ki, amely a kiterjedt fejedelmi birtokok jövedelmére, a viszonylag erős hadseregére és a török porta támogatására támaszkodott. Erdély mint török vazallus állam, rendszeres adót volt köteles fizetni a portának. A fejedelmi udvar székelye Gyulafehérvár lett. Az erdélyi rendek vá-lasztott képviselőiből álló erdélyi ország-gyűlés évente többször ült össze. A feje-delmet az országyűlés választotta meg, de a török porta jóváhagyására is szükség volt. A fejedelem által előterjesztett tör-vény elfogadásához mindhárom rend, a három nemzet jóváhagyására volt szükség. A fejedelemség hivatalos nyelve a magyar volt.

Az Erdélyi Fejedelemség társadalmát a középkori feudális államokhoz képest szokatlanul erős mobilitás jellemezte. Az egyes társadalmi rétegek között viszonylag könnyű volt az átjárás, nem volt ritka jelen-ség az alacsonyabb származású, de tehet-séges embereknek a nemesi rendbe történő gyors felemelkedése. Az egyes rendeken belül ezért a legkülönbözőbb származá-sú, hagyományú, illetve vagyoni helyzetű egyéneket találunk. A nemesek aránya messze meghaladta a magyarországi, illet-ve európai arányokat. A városok és a pol-gárság fejlődése viszont a fejedelmi korban nem volt olyan látványos, egyedül Kolozs-várnak sikerült komolyabb növekedést el-érni (ekkor kezdték el használni a „Kincses Kolozsvár” elnevezést).

A 16. század közepe táján a protestan-tizmus rohamosan terjedni kezdett Er-délyben, és a 16. század végére Erdély la-kosságának nagy része – néhány katolikus székely szék lakossága és egyes főúri csa-

ládok kivételével – áttért valamelyik pro-tesztáns hitre. Az evangélikus vallás terje-dése Johannes Honterus humanista tudós kezdeményezésére Brassóból indult el, és néhány éven belül Szászföld egésze és más németek lakta városok is szinte mind át-tertek az új vallásra. Az igeihirdetés nyel-ve az evangélikusok között a német lett. Az 1560-as években megjelent kálviniz-mus elsősorban a nemesség és a magyar polgárság körében terjedt el. Néhány év-vel később egy még radikálisabb protes-táns irányzat, az unitárius vallás hódítja meg Kolozsvár, Torda, Aranyosszék és Udvarhelyszék magyarságát (János Zsig-mond, az első fejedelem szintén áttért az unitárius hitre). Az 1580-as években pedig megjelent a zsidó vallási hagyományokhoz visszanyúló szombatos vallás, amely első-sorban a Küküllők mentén talált hívekre (Bethlen Gábor kancellárja, Péchi Simon is szombatos volt). Élénk kulturális kap-csolatok alakultak ki Európa protestáns államaival, virágzásnak indult az erdélyi könyvnyomtatás, fellendült a közművel-ődés, az erdélyi diákok pedig gyakran tanul-tak nyugat-európai egyetemeken. A pro-tesztáns vallások fokozatos egyenjogúsítá-sának tetőpontjaként az 1568-as fordai or-szágyűlés bevett felekezeté nyilvánította a katolikus, az evangélikus, a református és az unitárius vallást (az ortodox vallás viszont csak megtért vallás maradt). Ezzel az Európát messze megelőző liberális val-lásgyakorlattal sikerült megakadályozni, hogy Erdély is a vallásháborúk színterévé váljék. A protestantizmus erdélyi fejlődését jól jelképezi Dávid Ferenc életútja, aki elő-szór a magyar evangélikus egyház, majd pedig a református egyház püspökéként tevékenykedett, később pedig ő alapította meg az erdélyi unitárius egyházat.

A János Zsigmondot követő katolikus Báthori István fejedelem (1571–1586) ide-jén a vallásszabadság lényegében továbbra

is fennmaradt, bár az unitárius egyházat megalapító Dávid Ferencet radikális tanai miatt börtönbe zárták. Báthori István 1576-ban megszerezte a lengyel trón is abból a célból, hogy lengyel segítséggel határozabban léphessen fel a török ellen. A fejedelmi címét először használó **Báthori Zsigmond** (1586–1597) megpróbált kilépni abból a politikai egyensúlyi helyzetből, amiben a török protektorátus alatt álló Erdély élt. A törökbarát belpolitikai ellenzék kíméletlenül letörtte, és a széles török-ellenes koalíció, a Szent Liga keretében szövetséget kötött II. Rudolf német-római császárral. Báthori Zsigmond azonban rosszul mérte fel az erőviszonyokat: a török birodalom ekkor még túl erős volt ahhoz, hogy ki lehessen szorítani Magyarországot területéről. A fejedelem sok évig elhúzódó háborúkat idézett elő azzal, hogy lemondott Rudolf császárról javára az erdélyi trónról, delemesség függelenségét támogató Bathori András. Báthori Zsigmond halála után Rudolf az albán származású Basta császári tábornokot és **Vitéz Mihály** (*Mihai Viteazul*) havasalföldi vajdát küldte Erdély elfoglalására. Mihály vajda a Báthoriakkal amúgy is rossz viszonyban lévő székelyeknek megígérte régi szabadságjogaik visszaállítását, és a maga oldalára állította őket. Ezek után Basta és Mihály vajda legyőzték Báthori András seregét a Nagyszéchen melletti Selenbekenél (1599), a menekülő fejedelmet pedig a székelyek meggyilkolták. Mihály vajda bevonult Gyulafehérvárra, majd rövid ideig mint császári helytartó gyakorolta a fejedelmi jogokat. Hamarosan azonban fordult a kocka. Vitéz Mihály uralmának megdöntéséhez az erdélyi rendek összefogtak a császáriakkal, és a Tordától délre eső Miriszlonál legyőzték a vajdát, akit végül Basta meggyilkoltatott. A kiváló katonai tehetséggel rendelkező

Mihály vajda alig egyéves erdélyi uralmát a hivatalos román történetírás a három román fejedelemség első egyesüléseként tekint, mivel Vitéz Mihály ez alatt az idő alatt egyszerre volt erdélyi fejedelem, illetve havasalföldi és moldvai vajda. A valós történelmi képhez azonban hozzátartozik az is, hogy Mihály vajda nem tekintette feladatának az erdélyi románok felszabadítását, és nem tett semmit azért, hogy az ortodox vallást bevett vallásként vagy a románokat önálló rendként elismertesse Erdélyben.

Az ezt követő 1601 és 1604 közötti vétes időszakot a politikai és vallási szabadságjogokat egyaránt korlátozó Basta „*rémuralmának*” nevezik, amelynek végül a Bocskai-felkelés vetett véget. Basta uralma idején általánossá váltak a császári katonák által elkövetett fosztogatások és gyilkosságok, a nép pedig úgy élesezte magát, hogy embereket kellett a székér elé befogni (innen származik a „Basta szekere” kifejezés). A hosszan elhúzódó háborúskodások első sorban a magyar lakosságot sújtották, ezért az etnikai arányok egyre kedvezőtlenebbül kezdtek alakulni a magyarokra nézve.

Időközben a Habsburgok egyre gyakrabban zaklatták a magyarországi protestáns nemességet vallásának gyakorlatában vagy annak elkövetésére irányuló koholt perekkel. Az elégedetlenkedők élére Bocskai István állt, akit harci sikerei miatt először az erdélyi, majd később a magyarországi rendek is fejedelmé választottak. (A magyarországi rendek a későbbi évtizedekben is gyakran fordultak Erdély felé jogaik védelme érdekében.) Bocskainak a Habsburgokkal kötött bécsi békeben (1606) nemcsak a magyarországi nemesség vallási és rendi sérelmeit sikerült orvosolnia, hanem megerősítette Erdély önállóságát és a szabad fejedelmválasztás jogát is. A hosszú háborús időszak után Báthori Gábor (1608–1613) rövid, de annál zsarnokibb uralma következett. A fejedelem hír-

hedt volt erőszakoskodásairól, korlátozta a századok szabadságát (székelyet Szébenbe helyezte át), a századoktól elkobzott vagyonnokból török elleni hadjáratokat próbálta finanszírozni.

Bethlen Gábor (1613–1629) török segítséggel került Erdély élére. A zavaros belpolitikai viszonyokat rövidesen felszámolta, és helyreállította Erdélyben a békét és a belső rendet. Bethlen Gábor uralkodása idején élt a **virágkorát** a fejedelemség, gazdasága fellendült, a kulturális és művészeti élet kibontakozott (a fejedelem udvarát Gyulafehérvárra helyezte vissza, amely a kulturális élet központja lett). Bethlen Gábor 1622-ben Gyulafehérvárról kollegiumot alapított, melynek örököse a nagyenyedi kollegium, az erdélyi reformátusok híres iskolája. A háborúk miatti embervesztésért betelepítésekkel próbálta pótolni (a román betelepülők hétévi adómentességet kaptak). Külpolitikájában a Bocskai-féle politikát kívánta követni. A szultánnal békében próbált élni, s ezért önként átadta Lippra várát a töröknek (sőt azt saját maga ostromolta meg, mivel a helyi helyőrség nem volt hajlandó átadni). A magyarországi nemesség rendi jogainak és vallászábadóságának védelmében bekapcsolódott a 30 éves háborúba, és fényes győzelmei után többször is rákényszerítette a császárt a Bocskaiával kötött bécsi béke megerősítésére. 1620-ban elfoglalta a Felvidéket, ahol a magyarországi rendek fejedelmé, majd királlyá választották. A **nikolsburgi békeben** (1622) azonban lemondott ezekről a címekről, amelynek fejében élete végéig Erdély részeként kormányozhatott hét kelet-magyarországi vármegyét.

I. Rákóczi György (1630–1648) folytatta Bethlen politikáját, uralma alatt folytatódott Erdély nyugalmas fejlődése. A törökkel jó viszonyra törekedett, a Habsburgok ellenében viszont ő is bekapcsolódott a 30 éves háborúba. A hadjárat eredmé-

nyeként ismét Erdélyhez csatolták azt a hét kelet-magyarországi vármegyét, amelyek Bethlen Gábor haláláig a fejedelemséghez tartoztak. Felesége, **Lórántffy Zsuzsanna** sokat tett a református kultúra és művelődés fejlődéséért, de arra is volt gondolja, hogy Fogarason román nyelvű iskolát alapíttson.

II. Rákóczi György (1648–1660) a lengyel trón megszerzését tűzte ki célul, ám ehhez nem szerezte meg a török porta előzetes engedélyét. Sikertült ugyan elfoglalnia Varsót, de a katonáit – a törökök megbízásából – a tatárok foglyul ejtették, és a Krímben hurcolták, ahol többségük odaveszett. A török-tatár csapatok 1558 és 1562 között bosszúból végigjárták Erdélyt (ekkor foglalták el Váradot is), és elpusztították Nagyenyed, Gyulafehérvár és más Maros-völgyi várakokat magyar lakosságának jelentős részét. A Krímből visszatérő hadvezér, **Kemény János** csak rövid időre tudta megszerezni a fejedelmi hatalmat, mivel a török szultán saját hívét, **Apaft Mihályt** állította Erdély élére. **I. Apaft Mihály** (1661–1690) uralkodása alatt Erdély viszonyai ismét konszolidálódtak, de a fejedelemség fejlődése megakadt, és már nem volt képes újabb megújulásra. Az ingatag jellemű fejedelem helyett a tényleges hatalmat inkább a 18. században átérték a pápa hatalmát elismerő örmény katolikus vallásra.

A Kelet-Európa török uralom alóli felszabadítása céljából indított háború részeként 1687-ben **Lotharingiai Károly** megszállta és a Habsburg Birodalomhoz csatolta az Erdélyi Fejedelemséget. Az ekkorra már erős erdélyi azonosságtudattal rendelkező rendek jelentős része nem támogatta

a Habsburg Birodalomhoz való csatlakozást, részben mert félt a törökök bosszújától, amennyiben nem sikerülne a hadjárat, részben pedig aggódott a rendi szabadságjogok és a vallásszabadság elvesztése miatt.

A Habsburg Birodalomba integrálódó fejedelemség elvesztette önállóságát, viszonylagos különállósága, hagyományos – később azonban a Birodalom többi tartományához képest egyre inkább anakronisztikussá váló – társadalmi berendezkedése azonban egészen 1867-ig fennmaradt. Az erdélyiek sokáig fájalták független államiságuk elvesztését, a fejedelemség korabeli Erdélyre mint „tündérkertré” tekintettek vissza, egy részük azonban felismerte, hogy a fejlettebb Habsburg Birodalomhoz való csatlakozás hosszú távon előnyökkel is jár Erdély számára.

Erdély a Habsburg Birodalmon belül (1687–1867) – Az Erdély „alkotmányát” jelentő Diploma Leopoldinum alapján Erdélyt nem csatolták Magyarországhoz, hanem a Habsburg Birodalom külön tartományává lett, és a Habsburg uralkodók viselték az erdélyi fejedelem címet is. A közigazgatás élén a Bécsben székelő Erdélyi Udvari Kancellária állott, míg a közvetlen igazgatást a nagyszombatban majd később kolozsvári székhelyű Gubernium látta el. A Gubernium nem rendelkezett tényleges hatalommal, hanem a Kancelláriától kapott utasításokat hajtotta végre. A Gubernium élén a kormányzó, általában egy erdélyi arisztokrata állt. Az erdélyi kormányzók közül a legnagyobb hatása a szász származású Brukenenthal Sámuel (1774–1787) és gróf Bánffy György (1787–1822) voltak. Az önálló erdélyi országgyűléseket továbbra is összehívták, itt jelenhetett meg az erdélyi rendi ellenállás a Habsburg abszolutisztikus törekvésekkel szemben. Erdély hivatalos nyelve a magyar helyett a latin lett.

Az Erdélyt megszálló császári csapatok önkényeskedései, illetve a rekatolizációs törekvések miatt az erdélyi nemesek a Magyarországi rendekkel összefogva II. Rákóczi Ferenc vezetésével 1703-ban fegyvert ragadtak a Habsburg hatalommal szemben. A kurucoknak nevezett szabadságharcosoknak sikerült Erdély nagy részét évekig az uralmuk alatt tartani, és II. Rákóczi Ferencet 1704-ben erdélyi fejedelmévé választották. Az erőviszonyok későbbi kedvezőtlen alakulása miatt végül Károlyi Sándor a kurucok nevében a Szatmárnémeti mellett található majtényi síkon letette a fegyvert, és a szatmári békben viszszaállították a Diploma Leopoldinumot, ezáltal a Habsburgok uralmát Erdélyben. A szabadságharc során a szászok a Habsburgok oldalán álltak, a románok pedig lényegében semlegesek maradtak.

A Habsburg hatalom hatására Erdélyben megerősödött a katolicizmus. A görögkeleti hívők egy része a 18. század elején létrehozta a **görög katolikus egyházat**, amely elismerte a pápa fennhatóságát, de megtartotta az ortodox szertartásokat. Ezzel az erdélyi románok vallásilag kettészakadtak: az Erdély északi részén élők többsége görög katolikus lett, míg a dél-erdélyi románok görögkeleti (ortodox) vallásúak maradtak. A görög katolikusokat ezáltal megillették a bevett felekezetek jogai, magasabb szintű oktatási lehetőségekhez jutottak, amely hozzájárult kulturális felemelkedésükhöz. Ami a többi vallást illeti, a protestánsokat általában megértették, de az unitáriusok kifejezetten üldöztetésnek voltak kitéve. A 18. század első felében történő betelepítések és bevándorlások hatására tovább módosult Erdély etnikai összetétele, a románok aránya a század közepén már elérte az abszolút többséget.

A Habsburg-uralom első évszázadában a közművelődés terén is komoly előrelépések történtek. Ekkor alakult meg többek

között a három leghíresebb erdélyi **könyvtémény**, Brukenenthal Sámuel kormányzó könyv- és műgyűjteménye (Nagyszombat), Batthyány Ignác erdélyi katolikus püspök könyvtára (Gyulafehérvár) és Terézkei Sámuel kancellár könyvtára (Marosvásárhely).

Mária Terézia (1740–1780) nevéhez fűződik az Erdély határát védő **román és székely határőrezredek** felállítása 1762–64 között, amely számos konfliktus forrásává vált. A határőrtérületek megszervezése a görög katolikus hitre áttért románok számára a katonai úton történő felemelkedés lehetőségét jelentette. A román nemzeti gondolat nem véletlenül a határőrtérületeken élő, magasabb társadalmi helyzetű románok körében jelent meg először. A székelyek esetében ennek ellenkezőjéről volt szó, a beszervezésük ugyanis lényegében sajátos privilegizált helyzetük elvesztését jelentette. 1762-ben Adolf Buccowot nevezték ki Erdély telhatalmú katonai és polgári kormányzójának, aki a székelyek beszervezése során elkövetett kegyetlenkedéseivel kivirta magának a „székelyek hóhérja” nevet. A székelyek közül sokan megtagadták a belépést a határőrségbe, és elmenekültek a szervezők elől. A Madéfalván gyülekezőket a császári sereg megátadta, és kétszáz embert gyilkoltak le. A **madéfalvi veszedelem** (1764) után a székelyek tömegestül vándoroltak ki a Kárpátokon túlra.

1784-ben **Horea, Cloșca és Crișan** vezetésével a románság legforradalmibb csoportja, a mócok között **parasztfelkelés** tört ki. A felkelés oka az volt, hogy a császári haditanács a többi határőrezred mintájára elhatározta a mócok katonai beszervezését is. A földesurak megpróbálták megakadályozni a beszervezést, mivel a parasztok nélkül munkaerő híján maradtak volna, mire a parasztok az urak ellen támadtak. A lázadást II. József leverette, vezetőit ki-

végeztette. Ezt a parasztfelkelést a korábbiaktól eltérően már egyszerre fűtötte a társadalmi és a nemzetiségi elnyomás elleni harc: a román jobbágyok harca volt a magyar földbirtokosokkal szemben. A román jobbágyok tudatában a társadalmi és nemzetiségi elnyomás összekapcsolódása a későbbiek során a magyarok iránti általános ellenérzések alapjává vált.

II. József türelmi rendelete révén fokozatosan felszámolták a katolikus és a görög katolikus egyházak különleges helyzetét, és ez kedvezően hatott a protestáns egyházak megerősödésére. Az ortodox vallást azonban továbbra sem tekintették bevett vallásnak. A modern birodalom megteremtése céljából II. József átszervezte Erdély közigazgatását, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy az erdélyi rendeket megfossza feudális előjogaiktól. Erdélyben a hivatalos nyelvvé a németet tette. Amikor rendeleteit (a türelmi rendelet kivételével) visszavonta, a magyar nemesség és a szászág örömmel üdvözölte elvesztett ősi alkotmányuk visszaállítását.

A 18. századtól kezdve lassan elkezdt kialakulni az erdélyi **románság körében a nemzeti gondolat**. Román értelmiségi és egyházi körökben gyorsan terjedt a romanizált dakoktól való származás elmélete, és megjelent a nemzeti összetartozás érzése is a Kárpátokon túl élő románokkal. A román nemzeti küzdelmek első hivatalos lépését az jelentette, amikor a nagyváradi görög katolikus püspök 1791-ben kérényt nyújtott be az uralkodóhoz Supplex Libellus Valachorum néven a románok negyedik nemzetként történő elismerését illetően. II. Lipót a kérényt az erdélyi országgyűléshez továbbította, amely azt elutasította.

A 19. század elejétől kezdve az erdélyi rendek gondolkodásában is egyre jobban megerősödött az etnikai származás tudata. Az egyes nemzetiségek fiatal értelmiségije

egyre inkább saját nemzeti kultúrájuk felé fordultak, és egyre kevésbé volt jelen valamilyen össz-erdélyi gondolkodás. Ezzel összefüggésben a magyar nemzeti rend kezdte felismerni, hogy a magyarok szám-beli kisebbségbe kerültek Erdélyben, és egyetlen megoldásként a Magyarországgal történő egyesítés mellett állt ki. A reformkorban fellépő liberális magyarországi köznemesség a polgári átalakulás, a jobbágyság felszabadítása és a politikai szabadságjogok biztosítása mellett ugyancsak a Magyarországgal való egyesülést tekintette megoldásnak az erdélyi társadalom problémáira.

Erdély és Magyarország uniójának a magyar országgyűlés általi törvénybe iktatása nagy lelkesedést váltott ki az erdélyi magyarok és székelyek körében. Hamarosan azonban az unió kérdése az addig viszonylag békésen együtt élő nemzetségek kapcsolatát teljesen elmergesztette. Amikor az utolsó erdélyi országgyűlés 1848. május végén megszavazta az uniót, a románok úgy érezték, hogy kihagyták őket a döntéshozatalból, hiszen az erdélyi országgyűlésben a lakosság többségét kitevő románység nem volt képviselve. 1848 májusában a románok hatalmas gyűlést tartottak **Balázsfalván**, amelyen több mint tízezer követelték a románok „negyedik nemzetként” történő elismerését (amely a magyar liberálisok által hirdetett polgári jogegyenlőség elvével szemben ekkor már meghaladott követelésnek tűnt). A románokhoz hasonlóan a modern német nacionalizmussal rokonszenvező szászok jelentős része is az unió ellen lépett fel.

A magyarok és a többi nemzetiség közti ellentét akkor élesedett ki igazán, amikor a bécsi udvar 1848 szeptemberében támadást indított a magyar forradalom ellen. A székelyek októberben **Agyafalván** gróf Mikó Imre elnökletével nemzetgyűlést tartottak, amelyen a magyar kormány támoga-

tása mellett foglaltak állást. A túlerőben lévő császári haderők azonban november-re bevették Kolozsvárt, és – a Gábor Áron-ágyúinak segítségével védelmezett Háromszéken kívül – elfoglalták egész Erdélyt. 1848 végén azonban a magyar csapatok Bem tábornok vezetésével ellentámadásba kezdtek, és tavaszra jóformán egész Erdélyt visszafoglalták. Az osztrákoknak végül csak orosz segítséggel sikerült végső győzelmet aratniuk az erdélyi magyar had-erő fölött.

A magyar szabadságharc tehát Erdélyben **polgárháborúba** torkollott, ahol az egyik oldalon a magyarok és székelyek álltak a forradalmi magyar kormány támogatásával, a másik oldalon pedig a románok és szászok a császári erőkkel a hátuk mögött. Az osztrák katonai hatóságok ösztönzésére a román Avram Lancu vezetésével a civil magyar lakossággal szemben is követtek el vérengzéseket, ekkor pusztult el például Nagyenyed lakosságának nagy része. A véres nemzetiségi összecsapások eredményeként a nemzetségek közti ellentétek elmélyesedtek, amely a későbbiek során lényegesen csökkentette a megegyezés esélyét.

A szabadságharc és a kiegyezés közti Habsburg önkényuralmi időszak alatt Erdélyben ismét visszaállították az osztrák kormányzatszervek működését. Az 1850-es években a székelyek között szerveződő **Makk-féle** császárellenes összeesküvést leplezték, és vezetőit kivégezték. 1863-ban országgyűlést hívtak össze, amelyen már önálló képvisellel rendelkeztek a románok is, a magyarok viszont távol tartották magukat. Ennek elsődleges oka az volt, hogy az országgyűlés a Magyarországgal való egyesülés ellen foglalt állást. Az országgyűlés a románokat elismerte negyedik nemzetenként, a magyar és a német mellett a román nyelvet is hivatalossá tették, a görögkeleti egyházat pedig bevett egyház-

nak ismerték el. Az elfogadott törvények azonban csak rövid ideig maradtak hatályban, a kiegyezés következtében kialakuló új politikai feltételek ugyanis más irányt szabnak Erdély fejlődésének.

Erdély az Osztrák–Magyar Monarchiában (1867–1918) – A kiegyezés eredményeként Erdély ismét Magyarország részévé vált, és ezzel majdnem háromszáz éves önálló történelme véget ért. A magyar országgyűlés 1868-ban szabályozta Erdély új közjogi berendezkedését, megszüntette a területi alapon szerveződő politikai nemzeteket, és kimondta a polgári jogegyenlőséget, nemzetségre való tekintet nélkül. A románok tehát választójogot kaptak, de a különböző cenzusok következtében az általában alacsonyabb társadalmi helyzetű románység számarányához képest kifejezetten kevés képviselőt küldhetett a magyar országgyűlésbe. Ugyanebben az évben az országgyűlés elfogadta az európai viszonylatban is rendkívül **liberális nemzetiségi törvényt**, amely bár nem ismerte el a nemzetségeket önálló politikai közösségekként, messzemenően biztosította a nemzetségeknek a nyelvhasználat jogát és az anyanyelvi oktatást. 1876-ban a középkori közigazgatási egységeket, a székely és szász székeket is megszüntették, és területüket beillesztették a vármegyei közigazgatás rendszerébe.

A kiegyezés utáni néhány évtized a békes gazdasági és kulturális fejlődés időszaka volt Erdély számára. Megjelent a modern kapitalista nagyipar, a vasúthálózat révén Erdély bekapcsolódhatott az európai országok vérkeringésébe. Ebben a korban épült ki a közoktatás rendszere, magyar és más nemzetiségű iskolák százai jöttek létre, 1872-ben megnyitotta kapuit a Kolozsvári Tudományegyetem is. A korszak legfontosabb magyar tudományos társasága a gróf Mikó Imre által 1859-ben

alapított Erdélyi Múzeum Egyesület volt. Különböző közművelődési egyesületek is alakultak, amelyek közül a leghíresebb magyar szervezet az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE), a legnagyobb hatású román egyesület pedig az ASTRA volt.

A nemzetiségi kérdés kiéleződésének egyik jellemző példája volt a nagy vihart kavart **Memorandum-per**. 1892-ben vezető román értelmiségiek memorandum formájában fogalmazták meg nemzetiségi panaszukat, és azt közvetlenül elküldték Ferenc József császárnak. A magyar bíróságok eljárást indítottak a memorandum aláírói ellen, és ötévi börtönbüntetésre ítélték őket. A per következtében a magyarok és a románok viszonya tovább romlott, de rossz hatással volt a magyarországi nemzetiségi viszonyok nemzetközi megítélésére is.

Ugyanakkor a nemzetségek fellépései miatt a magyar közvéleményben általánossá vált a nemzetségekkel szembeni bizalmatlanság, az ország szétesésétől való féltel. A kiegyezést létrehozó magyar liberálisok után következő politikusi nemzedék éppen ezért célul tűzte ki a nemzetségek elmagyarosítását. Ez elsősorban abból állt, hogy a népisiskolákban bevezették a magyar nyelv kötelező oktatását, és a hivatalos magyar nyelv használatát erőteljesen próbálták érvényesíteni az erdélyi hivatalokban és utcai kiírásokon. A polgári radikális csoportok körében már ekkor megjelent az a nézet, hogy Magyarországot és ezen belül Erdélyt föderatív módon kellene átalakítani, ahol a nemzetségek területi autonómiával rendelkeztek volna.

Az I. világháborúba Románia mint a Monarchia szövetségese lépett be, azonban két évvel később már titkos szerződést írt alá az antant hatalmakkal, amelyben az antant – győzelme esetén – Romániának ígérte Erdélyt, Kelet-Magyarországot egy

részt és a Bánságot. A román sereg a szerződés alapján már 1916-ban bevonult Erdélybe, azonban az osztrák-magyar csapatok német segítséggel rövidesen kiszorították őket.

1918 novemberében a Monarchia összeomlott, és a románok ismét megszállták Erdély területét. December 1-jén a román-ság képviselői Gyulafehérváron kimondták az egyesülést Romániával, és messze-menő ígéretek tették az Erdély területén élő nemzetiségeknek jogaik biztosítására. Az ígéretek hatására és a magyar közvélemény döbbenetére a szászok 1919 januárjában szintén kimondták csatlakozásukat Nagy-Romániához, amely lépés komoly legitimitációt biztosított a románoknak az egyesülés nemzetközi elfogadtatásához.

Erdély mint Románia része – Az I. világháború végén született trianoni békeszerződés eredményeként Romániához csatolták Erdélyt, a Partiumot és a Bánság keleti részét, mintegy 102 ezer km²-t 5,3 millió lakossal. Az elcsatolt területek lakosságának 54%-a volt román, 32%-a magyar és 11%-a német nemzetiségű. A helyzet bonyolultságát fokozta, hogy a gazdasági és kulturális életet képviselő és a közigazgatást irányító városok szinte mindenhol magyar, illetve szász többségűek voltak (1910-ben Nagyvárad 91%-ban, Kolozsvár 81%-ban, Marosvásárhely 89%-ban, Arad 63%-ban volt magyar, míg Temesvár 44%-a német és 39%-a magyar, Brassó 43%-a magyar és 26%-a német, Nagyszebennek pedig 50%-a német és 22%-a magyar volt). Az etnikai határok meghúzása minden esetben a magyar etnikum hátrányára történt, gyakran gazdasági okokból. A trianoni döntéssel Erdély kiszakadt abból az európai fejlődésből, aminek többé-kevésbé évszázadokon keresztül részese lehetett, és alapvetően a bizánci kultúra hatása alá került. Az erdélyi magyarság elke-

seredéssel fogadta a hatalomváltást és az ezzel járó következményeket, a magyar iskolák bezárását (a magyar nyelvű egyetemi oktatás megszüntetését), a magyar földbirtokosok és egyházak birtokainak kisajátítását, az értelmiségi rétegek elleni támadásokat. Sokan, főleg a politikusok, a köztisztviselők és a földbirtokos arisztokrácia jelentős része Magyarországra menekült, az erdélyi magyarok többsége azonban szülőföldjén kísérte meg új életet kezdeni.

Az 1923-as román alkotmány kimondta az egységes és oszthatatlan román nemzeti állam elvét, amelyből kimaradt a magyaroknak és a szászoknak korábban megígért jogok nagy része. A román állam a magyar többségű területek, városok etnikai összetételét szervezett betelepítések útján igyekezett megváltoztatni. A görögkeleti egyház kivételezett helyzetbe került a többi egyházhoz képest, ennek egyik látványos jeleként hatalmas ortodox templomokat építettek Erdély szinte valamennyi nagyobb városában. Az új helyzet kedvezőtlenül hatott Erdély egészének a gazdaságára, hiszen az elmaradottabb havasalföldi és moldvai területek elszívták a viszonylag gazdagabb Erdély erőforrásait. A politikai életet két nagy párt küzdelmé jellemezte: a Brătianu vezette nemzeti-konzervatív Liberális Párté, illetve a kissé nyitottabb Iuliu Maniu vezette Nemzeti Parasztpárté. A magyarok Országos Magyar Párt néven alapítottak politikai szervezetet, és beilleszkedtek Románia politikai életébe. A nemzetiségi jogokért folytatott küzdelem mellett felléptek a Románián belüli autonómia megteremtésének gondolata mellett is.

A 30-as években Romániában megerősödtek a szélsőjobboldali mozgalmak, köztük az úgynevezett Vaskárda. A parlamentári demokrácia válságát jelezte, hogy 1938-ban II. Károly királyi diktatúrát vezetett be,

1940-ben pedig Ion Antonescu vezetésével erősen antiszemita katonai diktatúra vette át a hatalmat. Az ország külpolitikailag Németország mellett kötelezte el magát, és nagy erőfeszítéssel vett részt a Szovjetunió elleni háborúban.

1940-ben a német–olasz részvétellel felállított döntőbizottság az úgynevezett 2. bécsi döntéssel Magyarországnak ítélte Észak-Erdélyt, a Székelyföldet és a Partium északi részét, mintegy 43 ezer km²-t. Az átcsatolással Magyarországhoz került 1,4 millió magyar mellett 1 millió román is. Annak ellenére, hogy a magyarok többsége Erdély északi részén élt, még így is mintegy félmillió magyar közösség maradt Dél-Erdélyben, akiknek egy része a döntés után északra költözött. A második világháború során Észak-Erdély területéről körülbelül 110–130 ezer zsidót hurcoltak el, akiknek 80%-át meggyilkolták.

1944. augusztus 23-án Románia Mihály király vezetésével állt a szövetségesek oldalára, és támogatást indított a német hadsereg ellen. A román csapatok hamarosan ismét megszállták Erdély egész területét, a II. világháborút lezáró párizsi békeszerződés pedig hivatalosan is visszaállította Magyarországot és Románia között a Trianonban kijelölt határokat.

A Romániában a negyvenes évek végére kiépülő kommunista diktatúra a többi kelet-európai államhoz hasonló változásokat hozott Erdély gazdasági és társadalmi életében (államosítások, egypártrendszer, szabadságjogok megvonása). A görög katolikus egyházat feloszlatták, illetve az ortodox egyházzal történő egyesülésre kényszerítették, vagyonát átadták az ortodox egyháznak (a kommunista rendszerben az ortodox vallás lényegében államvallásnak számított). A rendszer kiépülésével ugyanakkor némileg javult a magyar kisebbség helyzete. A hivatalos kommunista testvériség jegyében a korábbi nemzetisé-

gi atrocitások alábbhagytak, Kolozsvárott magyar nyelvű egyetem alakult (amelyet azután 1959-ben összeolvasztottak a román egyetemmel), sőt 1952 és 1968 között még korlátozott önkormányzattal rendelkező magyar autonóm terület is működött a Székelyföldön.

A szovjet csapatok 1958-ban történő kivonását követően Gheorghe Gheorghiu-Dej vezetésével elkezdett kiépülni egy erősen nacionalista, homogén román nemzetállamban gondolkodó, sztálinista jellegű rendszer. Az 1965-ben hatalomra kerülő Nicolae Ceaușescu totális állami irányítást és ellenőrzést vezetett be az élet minden területén, maga körül pedig személyi kultuszt alakított ki. A kiterjedt hálózattal rendelkező titkosrendőrség, a Securitate teljes megfélemlítés alatt tartotta a lakosságot, az életszínvonal pedig egy rövid felülendülési időszakot követően a 80-as évek-re a harmadik világ szintjére esett vissza. A hibás gazdaságpolitika és a külölddel szemben fennálló államadósság visszafizetésének erőltetése következtében kiürültek a boltok, az állam kénytelen volt jegyrendszert bevezetni, de még így sem lehetett hozzájutni az alapvető árucikkekhez. A német és zsidó lakosság a 70-es és 80-as évek folyamán tömegesen hagyta el az országot úgy, hogy a nyugatnémet és az izraeli kormány a kivándorlási engedélyekért „fejpénzt” fizetett a román államnak (a hajdan több mint félmillió német közösségből mára mindössze 20 ezren maradtak). Ceaușescu a Szovjetuniótól látszólag független külpolitikát igyekezett folytatni, amely miatt komoly nyugati támogatásra tett szert, és hosszú ideig sikerült a nyugati országokat a romániai állapotokat illetően megtevesztenie.

Az erőltetett iparosítás következtében az erdélyi városok – elsősorban a Kárpátokon túlról történő betelepítések révén – rendkívüli módon felduzzadtak, amellyel

az is együtt járt, hogy a nemzetiségi arányok a korábban magyar többségű nagyvárosokban a romániség javára bilenttek el. Így a II. világháborút megelőzően még szinte kizárólag csak magyarok által lakott Nagyváradon és Kolozsváron az 1992-es népszámlálás szerint a magyarok aránya 33, illetve 23%-ra olvadt és a Székelyföld fővárosában, Marosvásárhelyen is megközelítette a románok száma a magyarokét. Az erdélyi városok szélein ezekben az évtizedekben alakultak ki az idelátogatók többségében döbbenetet kelő hatalmas lakótelepek és a sűrű füstöt eregető gyárnyegyedek. A folyamat tetőpontján a magát a Kárpátok Génuszának nevezetű diktátor a hagyományos társadalmi viszonyokat teljesen fel számoló és egyúttal a kisebbségek létét is alapjaiban fenyegető falurombolási tervvel állt elő. A terv szerint a falvak lakosságát úgynevezett „agro-indusztriális” központokba kívánták telepíteni, amelyek lakóit a központi hatalom még szorosabb ellenőrzés alá vonhatta volna. A falurombolást csak az 1989-ben kitört forradalom tudta megakadályozni.

A forradalomtól napjainkig (1989–2001) – A szegénység és a politikai elnyomás, illetve a kelet-európai változások hatására a 80-as évek végére Erdélyben is mozgolódni kezdtek az emberek. A forradalom a Temesváron élő református lelkész, Tőkés László ellen kiadott elfogatóparancs hatására robbant ki. A Temesváron kezdődő felkelés hamarosan átterjedt Erdély többi városára, románok és magyarok – félretéve a korábbi ellenségeskedést – egymás mellé álltak a diktatúra megdöntésért folytatott küzdelemben. A forradalom utáni első szabad választásokon azonban meglepő módon az időközben szocialistává átalakult korábbi kommunista párt nyert, Ion Iliescu vezetésével. A magyarok által létrehozott Romániai Magyarok De-

mokratikus Szervezete (RMDSZ) viszont Románia második legerősebb pártjaként végzett. A románok és magyarok közti kezdeti együttműködés a forradalom után röviddel ismét ellenségeskedésbe csapott át, amikor 1990 márciusában Marosvásárhelyen véres összecsapásokra került sor a magyar és a román nemzetiségűek között.

Az RMDSZ megalakulása óta – akár az ellenzék, akár a kormánykoalíció részeként – igyekszik konstruktívan részt venni a román politikai életben, és küzdeni a magyar közösség identitásának megőrzéséért. Ennek ellenére a 90-es években komolyan megerősödtek a szélsőségesen nacionalista román politikai csoportok (elsősorban az Erdélybe más romániai területekről betelepített románok körében), akik a magyarokban az egységes román nemzetállam integrálásának veszélyét látják.

1996-ban került sor a magyar kisebbség helyzetét is szabályozó, sokak által vitatott román–magyar alapszerződés megkötésére. Ugyanebben az évben az Emil Constantinescu által vezetett mérsékelt konzervatív, nyugati orientációjú pártok kerültek hatalomra, és Románia történetében először az RMDSZ révén a magyar kisebbség is képviseltette magát a román kormányban. Bár az RMDSZ által előírt feltételekből nagyon sok nem valósult meg (például az erdélyi magyar állami egyetem létrehozása), a magyar közösség önbizalmát megerősítette az RMDSZ négy évig tartó kormányzati szerepvállalása.

Az erdélyi romániség Románián belüli különálló identitása úgy tűnt, hogy a kommunizmus idején szinte teljesen megszűnt, ennek ellenére az utóbbi években ismét megerősödtek azok a hangok, amelyek Erdély magasabb fejlettségét és a nyugati kultúrához való tartozását hangsúlyozzák. 2001 novemberében megalakult az Erdélyi Bánság Liga, amely már nyíltan hirdeti a pénzügyi-gazdasági szálak lazításának

szükségességét Bukaresttel, mivel véleményük szerint aránytalanul nagy összeget vesznek el Erdélytől a Kárpáton túli területek.

Az utóbbi időben a romániai magyarság helyzetét illetően vannak biztató jelek. Bár az önálló állami magyar egyetem egyelőre nem jöhetett létre, jelentős magyarországi támogatással egyházi és magánegyetemek alakultak Erdélyben. 2001-ben nyílt meg a Partiumi Keresztény Egyetem Nagyváradon, illetve a több erdélyi városban is falkultásokkal rendelkező Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem. A hatályos törvények alapján 2002. március 7-ig kellett többnyelvű helységnevtáblákat elhelyezni azokon a településeken, ahol a kisebbségek aránya meghaladja a 20%-ot (a magyar kisebbség szempontjából ez az intézkedés 1062 települést érint). Míg a korábbi években csak Székelyföldön lehetett magyar nyelvű táblákkal találkozni, addig most már Erdély többi részén is egyre több helyen tűnik fel a falvak neve magyarul is.

2002. január 1-jén lépett életbe a magyar parlament által elfogadott, nagy vihart kavart státustörvény, amely jogi kapcsolatot létesít a magyar állam és a magyarizálvánnyal rendelkező erdélyi magyarok között, és a magyar kisebbségek számára nyújtott kedvezmények révén igyekszik ösztönözni a szülőföldön maradást.

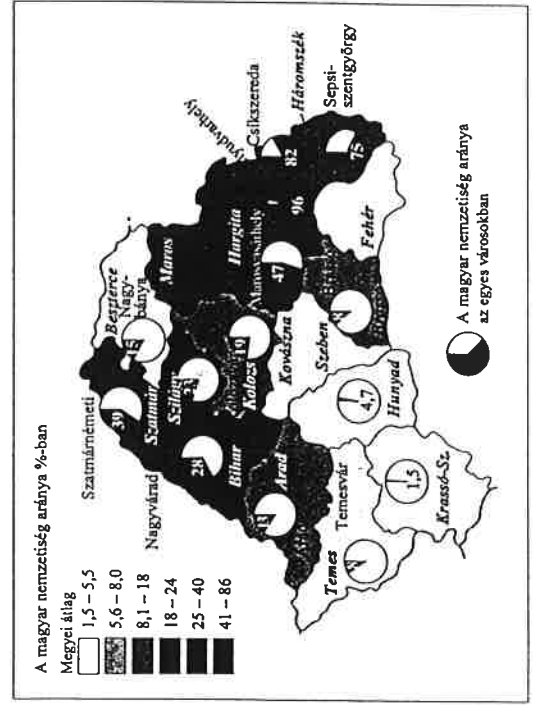
Románia

A népesség összetétele és a gazdasági fejlődés fő vonásai

Románia a legnagyobb területű és népességű délkelet-európai ország (238 000 km², 22 millió lakos). Történelmi magva a majdnem tisztán román-lakta Moldva (Moldova) és Havasalföld; ezek egyesüléséből jött létre a román állam (1859). Az I. világháború után Romániához csatolt Erdélyben és a szomszédos alföldi peremvidéken viszont évszázadok óta több nemzet élt együtt. A román politika – „tisztá” nemzetállam létrehozására törekedve – általában gyorsítani igyekezett a kisebbségek beolvadását. Bár a nemzetiségi összetétel az utóbbi évtizedekben sokat változott, Erdély lakosságának mintegy 20%-át még mindig magyarok alkotják. A német ajkú szászok Dél-Erdély városaiban (Nagyszeben, Brassó), a svábok Temesvár környékén honosak. Lélekszámuk az elmúlt évtizedekben félmillióról alig 60–70 ezerre olvadt.

A másfél millió főnyi magyarság településterülete csak a Székelyföldre – Hargita, Kovászna és Maros megyében – alkot zárt tömböt, másutt szétválaszthatatlanul keveredik a románokéval. A beolvadás elsősorban a szórványmagyarság lélekszámát apasztja. A gyorsan növekvő erdélyi nagyvárosok nemzetiségi összetétele az utóbbi pár évtizedben gyökeresen átalakult: a román ajkú népesség tömeges betelepülése nyomán a magyarok kisebbségbe kerültek, s arányuk vérszenen zsugorodik (37. ábra).

Az erdélyi magyarság lélekszáma a 20. század eleje óta nem növekedett; a természetes szaporodást a beolvadás és az ismétlődő kivándorlási hullámok ellensúlyozták. A 70-es és 80-as években Romániára nehezedő diktatúra tudatosan mérgezte a nemzetiségek közötti viszonyt. 1968-ban megszüntették a Maros-Magyar Autó-nóm Tartományt, majd lassú sorvadásra ítélték a magyar nyelvű iskolarendszert

37. AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG ELTERJEDÉSE a 2002. évi népszámlálás adatai szerint

és könyvkiadást. A magyar ajkú lakosságot igyekeztek szétszórni, és helyükbe románokat telepíteni. A folyamatot betetőzte volna több ezer kis falu lerombolása és lakóik városokba tömörítése; ezt a tervet a diktatúra bukása (1989) szerencsére megghiúsította. 1990–1992 között 33 000 magyar vándorolt ki Romániából. Különösen bajos folyamat a magyar értelmiség megfogyatkozása. (Szomorú példa a középkor óta Moldvában élő csángó-magyarok sorsa. A 30-as években még több mint 100 ezres lélekszámú népcsoportnak – miután sem iskolái, sem anyanyelvét ápoló egyházai nem voltak – mostanra nagyobb része beolvadt a románokba.) Székelyföld számára sokak szerint a számos európai országban bevált területi autonómia jelenthetne megnyugtató megoldást. Románia ~~váratlan~~ EU-csatlakozása és az Észak-Erdélyt átszelő autópálya megépítése Magyarországgal is könnyíti, szorosabbra fűzi a gazdasági és kulturális kapcsolatokat.

A román tervgazdálkodás időszakában új beruházásokra jóval többet, fogyasztásra pedig kevesebbet fordítottak a nemzeti jövedelemből, mint a szomszédos országok. A hatalmas, de gyakran teljesen értelmetlen építkezések temérdek pénzt nyeltek el, a valóban korszerű iparágak viszont nem bontakozhattak ki.

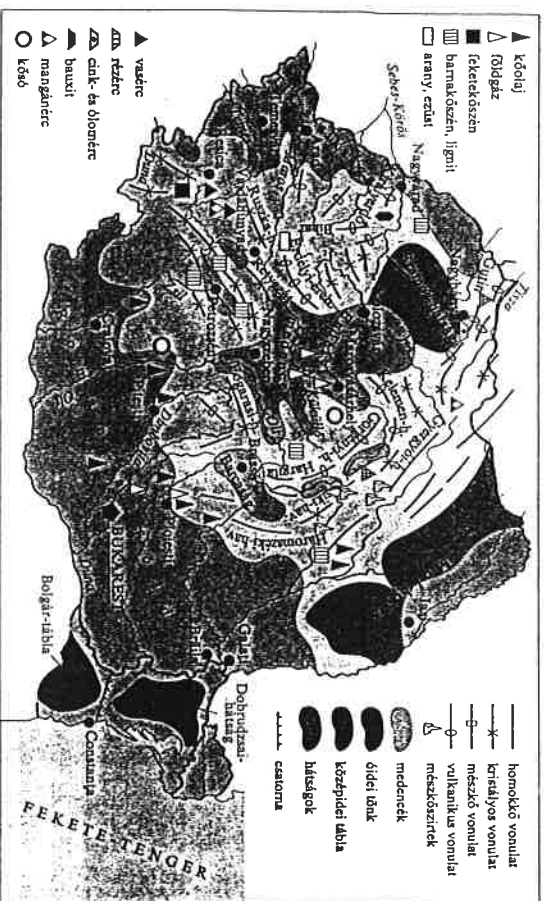
A román gazdaság fejlődéséhez a természeti erőforrások kitűnő alapot nyújtanak. Az ország termőföldben és erdőben egyaránt bővelkedik. Ásványi energiahordozókban és ércekben gazdagabb, mint a térség bármelyik országa. Különösen kedvező adottságai vannak a vegyiparnak (kőolaj, földgáz, kősó). Az anyag- és energiaigényes iparágakat azonban olyannyira fejlesztették, hogy egyre több nyersanyagot (kőolajat, kokszot, vasércet) külföldről kellett behozni. A gazdasági élet területi különbségei a nagytájak elterő adottságait és az egyes országrészek különböző történelmi múltját tükrözik.

A domborzat tengelye: a Kárpátok

A Keleti-Kárpátok több párhuzamos vonulatból áll, amelyek külön hegységekre bomlanak. A külső ív homokdöböl épül fel, a belső vonulatok vulkáni eredetűek (38. ábra). A vulkáni tevékenység helyenként ólom-, cink- és rézércet hagyott hátra (Nagybánya). A Hargita tűzhányói pár százézer éve még működtek, némelyik vulkáni kúp tetején a kráter is épségben van. A vulkáni utóműködés jelei a szénsavas források (borvizek) és a kénés kigőzölgések (torjai Büdös-barlang).

A Hargita keleti oldalán, az Olt és a Maros felső szakaszánál 6–800 m magasságban sorjáznak a kicsiny, zárt székelyföldi medencék (Háromszéki-, Csíki-, Gyergyói-medence). A hűvös éghajlat itt csak a burgonya és a takarmányfélék termesztésének kedvez. A csordákat és a juhnyájakat nyáron a havasi réteken legeltetik. A közepes nagyságú – 40–80 ezer lakosú – székely városokban (Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Székelyudvarhely) a fafeldolgozáson kívül újabbban a textil- és gépipar is meghonosodott.

A kristályos kőzetekből álló Déli-Kárpátok Románia legmagasabb és legzártabb hegyvidéke, amelyen csak az Olt és a Zsil szurdokvölgye tör át. A tarajos-csipkés sziklagerincek, széles teknővölgyek, kristálytisztá tenger-szemek a hajdani eljegesedés tanújelei.

38. ROMÁNIA SZERKEZETI-DOMBORZATI VÁZLATA ÉS ÁSVÁNYKINCSEI

Erdély és a nyugati peremvidék

A Kárpátok ívétől nyugatra elterülő, hazánknál valamivel nagyobb kiterjedésű országrész a történelmi Erdélyen kívül az alföldi határvideket is magába foglalja. Természeti képe és gazdasági élete rendkívül változatos. Városai az évszázadok óta együtt élő népek történelmének ezernyi emlékét őrzik. Az ipar itt nemcsak bőséges természeti erőforrásokra lel, hanem gazdaság hagyományokra is támaszkodhat.

Az országrész szíve az 5–600 m magasságban elterülő Erdélyi-medence, amelyet mély folyóvölgyek szabdalnak fel. Éghajlata télen-nyáron kb. 3 °C-kal hűvösebb az Alföldnél. Peremait bő csapadék öntözi, középső része – a Mezőség – szárazabb (5–600 mm). A medence egykori tölgyerdőinek helyét legelők és szántóföldek foglalták el. Sok a gyümölcsös is, a gázfűtésű üvegházakból pedig korai zöldségfélék kerülnek piacra.

Az Erdélyi-medence országos jelentőségű vegyipari körzet. A medence peremén bányászott kősóból a szervesetlen vegyipar maronátront, szódát és sósavat állít elő. Az enyhén gyűrt, üledékes kőzetboltozatok roppant mennyiségű földgázt tárolnak, ennek kitermelésében (15 Mrd m³) Romániát alig néhány európai ország előzi meg. Az erdélyi földgáz – csaknem szintistá mértán – a szertegázó csővezetéseken át szinte mindenüvé eljut. Az erőművek fűtése helyett egyre inkább a földgáz vegyipari feldolgozása került előtérbe. Ennek központjai Marosvásárhely (Tîrgu Mureș) és Torda (Turda). Kolozsvár (Cluj-Napoca) a Kis-Szamos partján, a nyugat felé vezető közlekedési utak kapujában fejlődött Erdély „fővárosává”. Ma már sokoldalú ipar is társul régóta kiemelkedő kulturális és felsőoktatási szerepköréhez.

BRASSÓ FŐTERE

FATEMPLOMOK MÁRAMAROSBAN

Erdély délkeleti peremén az egykori szász városok (Segesvár, Nagyszeben, Brassó) hagyományos textil-, bőr- és fáfeldolgozó iparát ma már a sokoldalú gépgyártás megelőzi. Brassó (Brasov) az ország legnagyobb vidéki városa és ipari központja. Fejlődésének kedvezett, hogy az Erdélyt Moldvával és Havasalfölddel összekötő természetes közlekedési vonalak metszéspontjában fekszik. Gépipara többek között traktort, teherautót, repülőgépet gyárt. Erdély délnyugati részén a kocsizolható kőszén és a vasérc hívta életre az ország legrégebb vaskohászati körzetét (Vajdahunyad, Resica).

Az Erdélyi-medencét a magyar Alföldtől az 1800 m fölé emelkedő Erdélyi-peremhegyvidék választja el. Több részre tagolódik; déli oldalán az Erdélyi-ércheység évezredek óta művelt arany- és ezüstbányáiról nevezetes. Nyugaton a Királyerdő bauxitbányászata és a hegylábi lignittelepek fejtése egészen újkeletű.

A hegyvidék szőlő- és gyümölcstermő hordalékkúpokkal szelíden simul bele az Alföldbe. A folyóvölgyek kapujában kifejlődött régi vásárvárosok ma már fontos ipari góccok. A Sebes-Körös mellett épült Nagyvárad (Oradea) nagy timföldgyártáról és vegyiparáról, a Maros-parti Arad szerszámgép- és vagongyártáról ismert. Az Alföld déli kiöblösödésének, a termékeny Bánáságnak sokoldalú ipari és kulturális központja Temesvár (Timișoara).

Románia éléstára: a Havasalföld

A Déli-Kárpátok és a Duna között elterülő Havasalföld kétarcú táj: északi felét a Szubbkárpati-dombság, déli felét az asztalimaságú Románalföld foglalja el. Az éghajlat szárazföldi vonásai kelet felé egyre határozottabbak: a csapadék mennyisége 600 mm-ről 500 mm alá csökken. A tél kissé szigorúbb, a nyár pedig forróbb, mint Magyarországon. A havasalföldi lösz-takarón termékeny feketeföld alakult ki.

A szántóföldek nagy részét kukorica és búza foglalja el. A kukorica nemcsak a tekintélyes sertésállományt táplálja, hanem a népiélelmzésben is fontos szerepet játszik. Az ipari növények közül a napraforgó termesztése világvisszonylatban is számottevő. A Szubkárpati-dombság gyümölcs- és szőlőkultúrájáról híres.

A Kárpátok déli előterét gazdag kőótelepek, valamint kőolaj- és földgázlelőhelyek kísérik. A román kőolaj kitűnő minőségű, értékes könnyű párlatokban gazdag. Kitermelése évszázados múltra tekint vissza, de a készletek már elapadóban vannak, a felszínre hozott mennyiség csökken (6–7 millió t). A lignit kiaknázása viszont egyre nagyobb szerepet kap Románia áramtermelésében. A Vaskapu közös román–szerb erőművei a Duna energiáját hasznosítják.

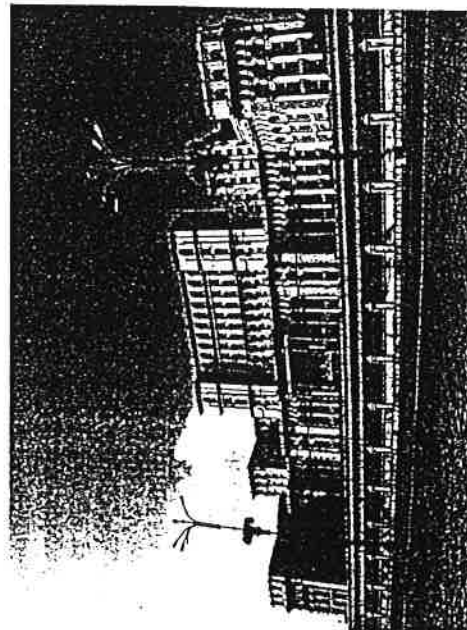
A széles sávban elnyúló kőolajvidékek központja, Ploiești hatalmas kőolaj-vegyészeti üzemeiről és a kőolajfűtő berendezések gyártásáról nevezetes. A havasalföldi városok gépipara is fejlett: Craiovában mezőgazdasági gépeket, mozdonyokat és autókát gyártanak, Piteștiben készülnek a Dacia gépkocsik. A legsokoldalúbb szerepkört a csaknem 2 millió lakosú főváros, Bukarest (București) tölti be, amely Románia iparának 1/6-át tömöríti.

A keleti országok:

Moldva (Moldova) és Dobruzsza

A Kárpátok és a Prut folyó közt elterülő Moldva dél felé lassan alacsonyodó dombvidék. Felszínét lösz borítja. Éghajlata és mezőgazdasága alig tér el a Román-alföldétől.

Moldva csak az utóbbi időben kezdett iparosodni. A Kárpátok lábánál feltárt kőőő, kőőő- és földgáztelepek kedveznek a vegyipar fejlődésének. A dombhátak erdői a bútór, cellulóz és papírgyártást látják el nyersanyaggal. A Kárpátokból lesiető folyókön több kisebb-nagyobb vízerőmű épült. A gazdasági és kulturális élet kiemelkedő központja Iași.

A BUKARESTI
KORMÁNYPÜLETEK
A CEAUȘESCU-
DIKTATÚRA EMLÉKEI

Moldva és Havasalföld közös kapuja a tengerjáró hajókkal is megközelíthető két nagy dunai kikötőváros: **Galac** (Galati) és **Braila**. Galacban épült fel Románia legnagyobb vaskombinátiája, amely ukrán kokszot és ércet dolgoz fel. Braila cellulóz- és papírgyára a Duna-delta nádrétegeiből kap nyersanyagot.

A Duna és a Fekete-tenger közénélkülödik az aszályos éghajlatú Dobru-dzsza. Itt van Románia egyetlen tengeri kikötője, Konstanca (Constanta), az 1985-ben elkészült Duna-Fekete-tengeri csatorna kiindulópontja. A tenger-parti üdülő- és fürdőhelyeket tömegesen keresik fel a bel- és külföldi vendégek, viszont az ország más részein az idegenforgalmi lehetőségeket még alig használják ki.

Románia természeti erőforrásai: a mező- és erdőgazdaság, valamint az ipar – főként a vegyipar – számarailag előnyös. A románipar túlenergia- és anyagiigényes, a mezőgazdaság műszaki színvonalá alácsúszott, a külkereskedelmi forgalom csekély. A főiparvidékek Erdély középső és déli részén, valamint a Kárpátok déli előterében alakultak ki. Moldva és Dobruzsza gazdasága a legkevésbé fejlett. Erdély'sok évszázada együttélő nemzetei közül a szászok nagyrészt kivándoroltak, a magyarok lélekszáma közel másfél millióra tehető. Szórványban

Kiürülőben a Kárpát-medence

„Riasztó hírek jelentek meg az idén a Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzetéről. Népszámlálási adatok és becslések szerint az utóbbi tíz évben csökkent a szomszédos országokban élő magyarok száma. Az adatok azért elgondolkodtatóak, sőt egyesek szerint drámaiak, mert az első világháború és a trianoni békeszerződés után a szomszédokhoz csatolt volt magyarországi területeken egyre kevesebb, kisebbségbe került magyar él. Késérű vizsgáz, hogy a szomszédos országok majdnem mindegyikében az utóbbi évtizedben nemcsak a magyarok, de a többségi nemzet lélekszáma is csökkent.

Az utóbbi két évtizedben mintha felgyorsult volna a magyar közösségek zsugorodása. Az 1980-as években megindult egy nagyobb kivándorlási hullám, amely az 1990-es években tetőzött, és öltött – így Horvátország és Szerbia esetében – olykor drámai méreteket. A szülőföldet elhagyók nagyobb része az anyaországba költözött, s mint a 2001-es népszámláláskor kiderült, valószínűleg ennek köszönhető, hogy Magyarország lakossága nem csökkent tízmillió alá. Sebők László, a Teleki László Intézet demográfus-térképésze arra a következtetésre jutott, hogy a szomszédos országokban élő magyarok bevándorlása révén Magyarország nyeresége az utóbbi bő tíz évben legalább kétszázezer ember volt.

A szomszédos országokban élő magyarok összlétszáma jelenleg 2,5 millió körüli lehet. Úgy tűnik, a kisebbségben élő magyarok csökkenésének megállítására minimális az esély, bár nem reménytelen a folyamat lassítása, esetleg visszafordítása. Közvélemény-kutatások és demográfusok szerint az elvándorlás elsősorban gazdasági eszközökkel akadályozható meg. A képlet egyszerűnek tűnik: megfelelő létfenntartási körülményeket, munkahelyeket kell teremteni a magyarok lakta régióban. Ha ez biztosítva volna, a kisebbségben élő magyarok valószínűleg sokkal kevesebben fordítanának hátat a szülőföldnek.

Ezért Budapest abban érdekelt – amit rendszerint kifejezésre is juttat –, hogy a szomszédos országok gazdasága minél sikeresebben működjön, és mielőbb integrálódjon az Európai Unióba. A prosperitás ugyanis a magyar kisebbségek megmaradásának egyik legfontosabb záloga.

A romló demográfiai helyzet a szomszédos országokban élő magyarság körében nem kizárólag az elvándorlásnak és a gazdasági helyzetnek, hanem több tényező együttes hatásának tulajdonítható. Ezek közül kiemelkedik az asszimiláció (beolvadás a többségi nemzetbe), az egyre több vegyes házasság és nem utolsósorban a negatív természetes szaporulat.

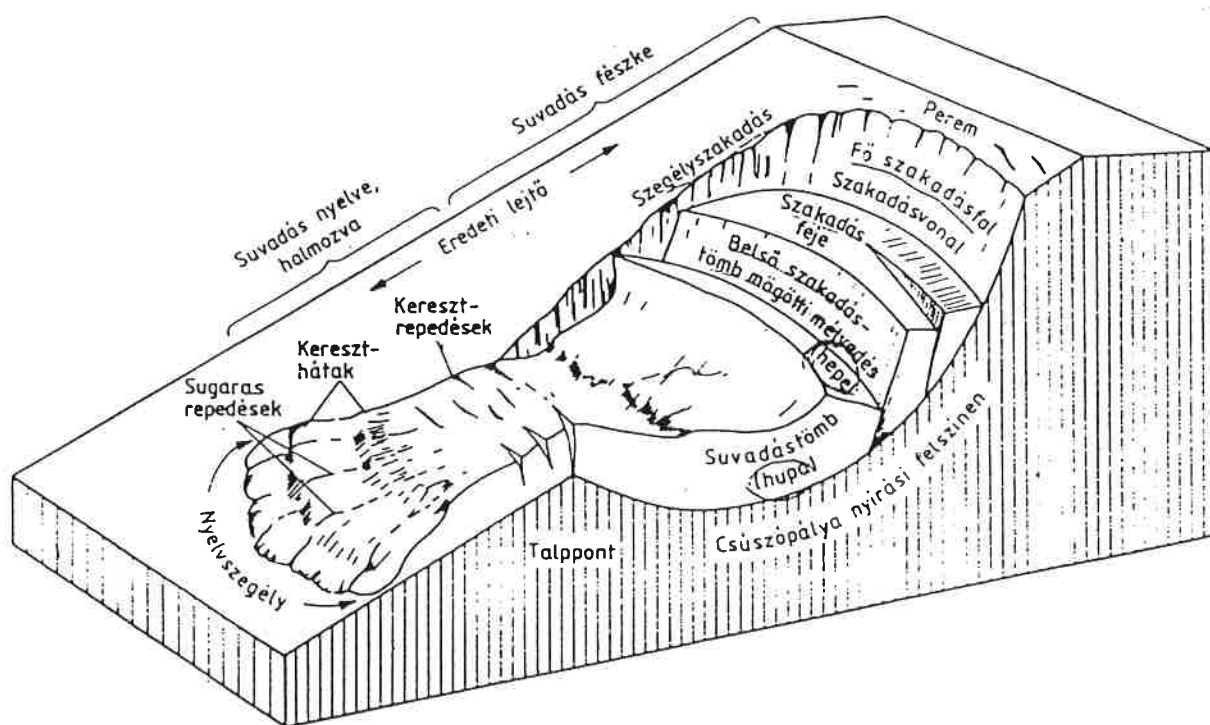
A környező országok közül Romániában él a legtöbb magyar. Ezért talán nem véletlen, hogy a rájuk vonatkozó borítótó 2002. márciusi népszámlálási adatok változtak ki a legnagyobb meghökkénést Erdélyben és Budapesten is. Egyértelművé vált, hogy a korábbi merész becslésekkel és reményekkel ellentétben, Romániában nem él kétmillió magyar, legfeljebb 1,5 millió.

A magyar nemzetiségű lakosok száma Romániában 190 ezerrel (11,7 százalékkal) csökkent az 1992-es népszámláláshoz viszonyítva. Áranyuk a teljes lakosságon belül (az 1992-es 7,1 százaléktól) 6,6 százalékra esett vissza. A csökkenés csak azért nem nagyobb, mert az ország lakossága egymillióval zsugorodott az utóbbi tíz évben.”

Népszabadság, 2002. december 20.

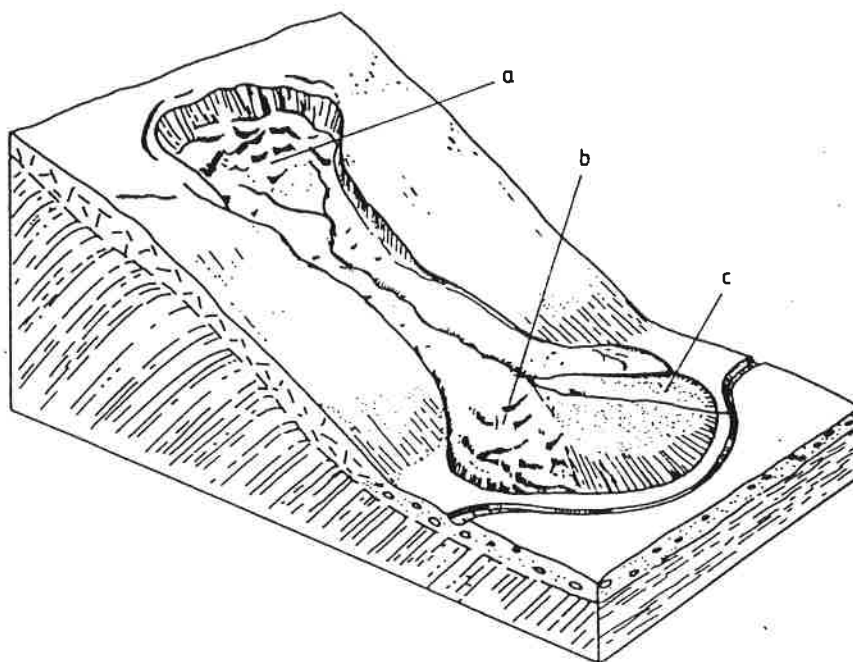
Az Erdélyi-medence

A Kárpát-medencevidék legkeletibb, legkevésbé megsüllyedt, s ezért magasabb medencesége az **Erdélyi-medenceség**. A legjobban körülzárt medenceség, mert az Alföldtől is a magasabb, tömegesebb Erdélyi-peremhegyvidék különíti el. Mégis ÉNy-on a Szamos-kapu szélesebb, nyugaton pedig a Sebes-Körös és a Maros völgye keskenyebb kapcsolatot biztosít az Alfölddel. A Kárpátokon keresztül viszont csak szűk szorosokon lehetséges a közlekedés (Bodza-, Vöröstoronyi-szoros, Szurdok). Süllyedése a leghamarabb megállt (északi felén már a miocén végén, déli felén pedig a pannon végén), s ezért a tovább is erősen süllyedő Alföld felé tartó folyók, a Maros és a kétágú (Nagy- és Kis-) Szamos vízrendszere erősen felszabdalta. Felépítése is változatosabb a többi medenceségnél, mert főleg északon nagyobb területen az óharmadidőszaki üledékek is felszínen maradtak. A harmadidőszaki tengerek fokozatosan dél felé húzódtak vissza. Ennek következtében általában északról délre egyre fiatalabb üledékekre jutunk a harmadidőszak eleji (alsóeocén) rétegektől egészen a harmadidőszak legvégi üledékekig. Ez a változatos üledéksor főleg agyagból és márgából, emellett homokkőből, tufákból és kevés mészkőből áll. Az alsómiocén rétegek nagymennyiségű értékes földgáz- (Kissármás, Kiskapus, Bázna környéke) és kősó (Szováta, Désakna, Parajd, Vízakna, Marosújvár, Torda) telepeket tartalmaznak.

Csuszamlások formai elemei (Varnes, D. J. – 1958 – és Pécsi M. – 1975 – alapján módosításokkal)

Az üledékek nagy változatossága természetesen jelentősen befolyásolta a domborzat fejlődését is. A legkeményebb kőzeteken (főleg a vulkáni tufákon, homokköveken, mészköveken) magasabb a felszín, és többnyire szép réteglépcsőkkel emelkedik a gyorsabban pusztuló agyagos, homokos, márgás térszínnek fölé. Az agyagos és márgás felszínnek átmedvesedve kitűnő csúszópályát szolgáltatnak. Ezért az Erdélyi medenceség Európa legklasszikusabb suvadásos-csuszamlásos területe. A suvadások a kőzet minőségétől és településétől, valamint a domborzattól, a lejtőviszonyoktól függően nagyon változatos formában jelennek meg. A Mezőségen, ahol a mediterrán agyagokra szarmata homokkő épül, koporsó alakú, ahol viszont a dácittufa csúszott le, ott többnyire kúp alakú suvadások a legelterjedtebbek. Emellett még nyelv formájú, sáncos (Mezőerked, Nyárádselye) és cipó alakú (Ajton környéki „kenyérhegyek”) suvadások is jellegzetesek.

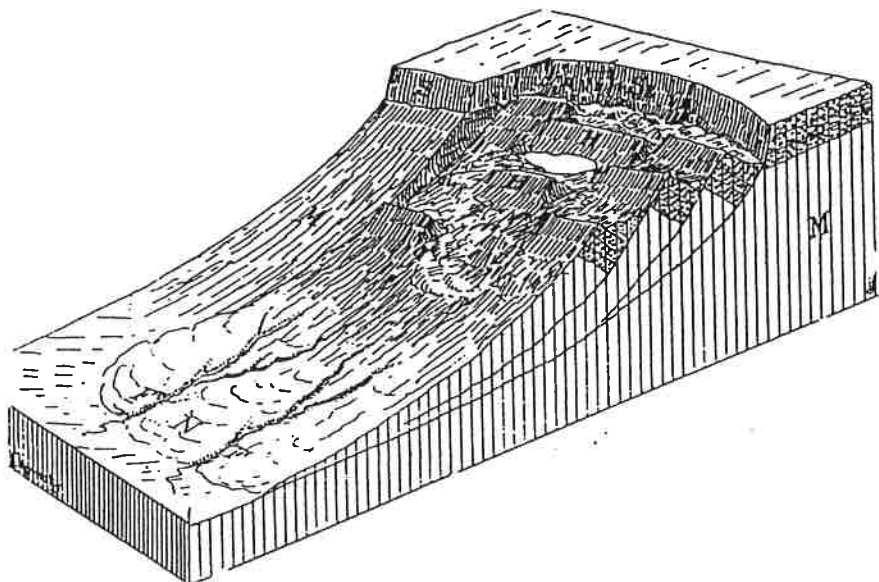

Köpenycsuszamlás (Zaruba-Menci - 1969 - alapján). a = az alapkőzetig kiürült csuszamlásfészek, b = a lecsúszott anyag halmaza, c = a csuszamláshalmaz egy részén a patok hordalékkúpot formált

A terjedelmes agyagos felszínnek a felelősek azért, hogy az Erdélyi-medenceségben a jégkorszakok alatt típusos lösz nem fejlődhetett ki, hanem helyette a lassú talajfolyások (szoliflukció) formálták a tájat, és a hullóporos anyagot is áttelepítették. Így főleg a széles völgyek oldalait vastagon borítja az áttelepített, szennyezett, kevert lejtőlösz. Az Erdélyi-medenceség tehát folyó- és szárazvölgyekkel aprólékosan felszabdalt dombvidék, a legkeményebb kőzetek réteglépcsőivel és különböző típusú suvadásokkal gazdagon tarkítva, keleti peremét pedig jellegzetes kis sókarsztok színezik.

Éghajlata jól zárt medence jellege következtében az Alföldhöz hasonlóan kontinentális. Az évi abszolút és közepes hőmérséklet-ingadozás egészen hasonló mint az Alföldön, de a nyár is (júl. 19°C körül) és a tél is (jan. -3 és -4°C) valamivel hidegebb. Központja, a Mezőség csak 500-600 mm csapadékot kap, míg a peremek felé 700 mm-re növekszik. Ennek megfelelően a Mezőség természetes növénytakarója a tölgyerdő volt,

kisebb árvalányhajas füves pusztákkal megszakítva. Ma azonban kultúrsztyepp apró erdőfolt maradványokkal. A Mezőséget szélesen övező zárt tölgyeserdőket a magasabb peremvidékeken bükkösök váltják fel.

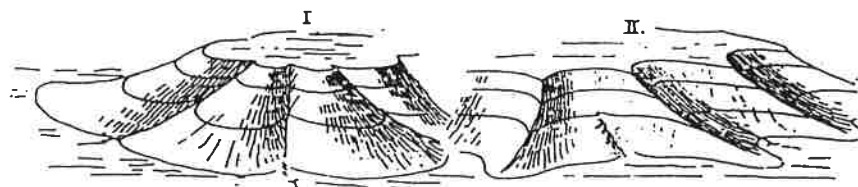
A suvadások általános alakzata. M = mezősegi agyag ; S = szármáciai homokkő ; Sz = a suvadás szakadása ; H, H = hupák, köztük csillog a hepe-tó ; N = a suvadás földfolyása ; F = fiatalon képződött vízmosások.

Az Erdélyi-medenceséget három tájra oszthatjuk fel. Északi, legkisebb és legalacsonyabb része, a Szamos-menti-dombság a legidősebb, óharmadidőszaki (főleg oligocén) agyagos, homokos tengeri üledékeken alakult ki. 600-800 m magas, erdős hátai erősen felszabdaltak.

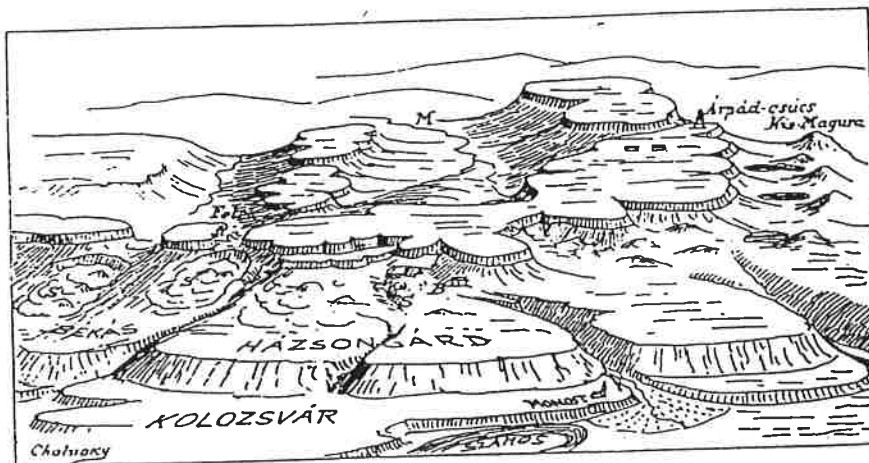
Központi része, a Nagy- és Kis-Szamos völgyétől a Maros völgyéig a ma már fátlan, suvadásos hepehupás Mezőség átlagosan csak 450 m magas. Lekerekített enyhébb lejtőjű háta, széles völgyek jellemzik. Az Erdélyi-medenceség legszelídebb, de legszárazabb, ezért forrásokban is szegény tája.

Legdélibb tája a Küküllő-menti-dombság. Átlagosan 500-600 m magas. Az Erdélyi-medenceség legfiatalabb része, nagyrészt pannóniai üledékekből áll. Meredekebb lejtők, élesebb formák jellemzik, mert főleg a szárazvölgyek szakai aprólékosan felszabdalták. Helyenként itt is a suvadások nyomják rá bélyegüket a táj képére. A szarmata homokkő szélesebb fennsíkjai 700 m fölé is emelkednek.

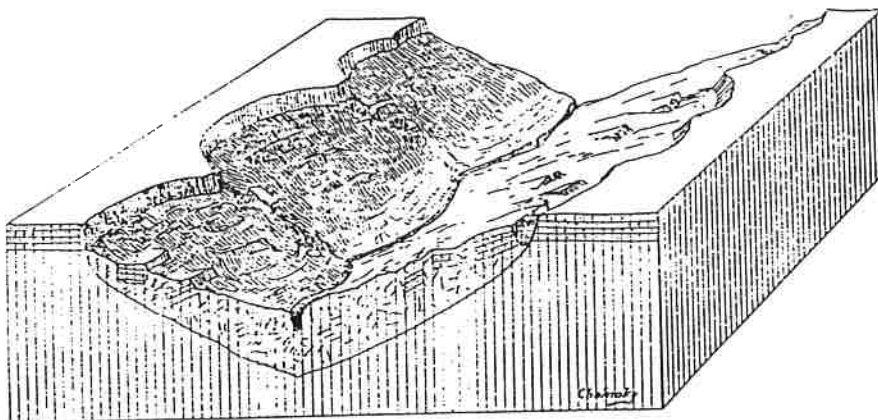
Az Erdélyi-medenceségbe kisebb szerkezeti és denudációs medencék is mélyednek, széles teraszos folyóvölgyekkel és terjedelmes hordalékkúpokkal. Legszebbek a Déli-Kárpátok lábánál a Fogarasi- és Szebeni-medence, nyugaton a Kalota-hegy lábánál a kétlépcsős Kalotaszegi-medence (a magasabb, erősen tagolt Felszeg és a kb. 200 m-rel alacsonyabb Alszeg), keleten pedig a teraszos Maros-Tordai-medence.

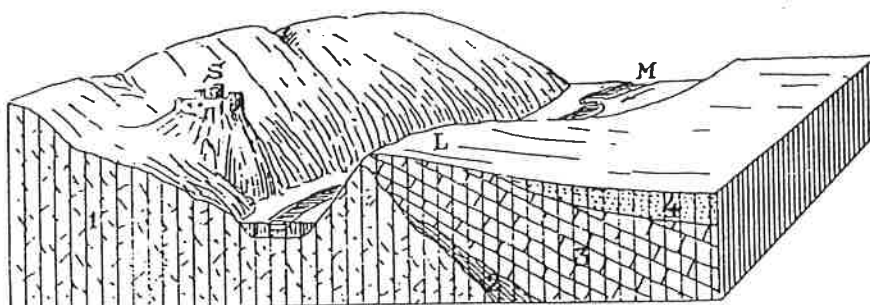
Normális hegylejtő (I.) és suvadásos hegylejtő (II.) vázlatos, szintvonalas tömbszelvénye.

Kolozsvár környékének földfelszíni formái. S = fiatal suvadások ;
B = Bercsényi-turistaház ; M = Malomvölgy.

A kajántói völgy tömbszelvénye. Kolozsvártól északra van ez a sűrűdásokkal folyton mozgó völgy.

A Maros epigenetikus szurdoka, Sólymos vára és Lippa-vára közt.
M = Maros; S = Sólymos vára; L = Lippai-hegy és elpusztult vár; 1. gránit,
gnejsz; 2. illit; 3. mészkő; 4. pleisztocénkori agyagok stb. (Id. Lóczy Lajos
szelvénye alapján.)

Erdély éghajlata

A terület általában **kontinentális éghajlatú**, de **atlanti-óceáni hatások**, s a Temesközben és Szörénységben **mediterrán hatások** is érvényesülnek. Ez olyan jelentős különbségeket is eredményez, hogy pl. a legmelegebb hónap, a július **középhőmérséklete** a Temesközben 22 °C, az Erdélyi-medencében 18 °C, a középhegységekben 14-16 °C, a havasokban pedig 10-12 °C. A téli középhőmérséklet is hozzávetőleg ilyen eltérést mutat, a legnagyobb hőmérséklet-ingadozás azonban főleg tavasszal (április) és ősszel (szeptember, október) fordul elő.

A domborzat miatt igen változatos éghajlat alakult ki Erdélyben és a Kárpátok területén, ahol a 100 m-re jutó átlagos függőleges menti hőmérséklet-csökkenés télen 0.4 °C, nyáron 0.6 °C értékű. Ennek megfelelően a legmelegebb és leghidegebb hónapok középhőmérséklete a különböző magasságokban az alábbiak szerint alakul:

	200 m	500 m	1000 m	1500 m	2000 m	2500 m
legmelegebb (°C)	20	18	15	12	9	6
leghidegebb (°C)	-3	-4	-6	-8	-9	-11

A hőmérséklet abszolút csúcsértékei 500 m alatt 37-40 °C-ig emelkednek, míg a hegyvonulatok közé zárt medencékben (Gyergyói-, Csiki-, Háromszéki-medencék) -35°C-os lehülés is előfordulhat.

Erdély **csapadékviszonyai** élesen tükrözik a változatos domborzatot. Az évi összegek az Erdélyi-peremhegyvidék és a Déli-Kárpátok területén 800-1400 mm között változnak, a Keleti-Kárpátok térségében is elérik a 800-1000 mm-t, a csapadékarányos medencékben (Mezőség, Küküllő-vidéke, Csiki-, Háromszéki-medence) azonban mindössze 500-600 mm közötti évi csapadék hull. A csapadék nagy része a hegyekben hó, a sík területeken és a medencékben eső alakjában hullik. A csapadék évi járását erőteljes nyár eleji maximum és téli minimum jellemzi. Különösen erős az évi periódus a Keleti-Kárpátok zárt medencéiben.

A hótakarós napok száma Erdély sík és dombvidéki tájain 40-60 között változik, míg a hegyvidéken a magasságtól függően általában 60-160 napon át számíthatunk összefüggő hórétgre.

147. Nagybánya (Baia Mare)	47°40' É	23°35' K	194
148. Temesvár (Timișoara)	45°46'	21°15'	91
149. Kolozsvár (Cluj)	46°46'	23°36'	363
150. Beszterce (Bistrița)	47°08'	24°30'	358
151. Nagyszeben (Sibiu)	45°48'	24°09'	416
152. Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe)	45°52'	25°47'	561

Relatív nedvesség, %													
Állomás	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Év
147.	84	82	73	66	65	68	67	69	74	78	83	87	75
148.	86	82	72	66	67	67	62	64	68	76	84	88	74
149.	85	82	72	65	65	68	65	68	71	77	83	88	74
150.	81	81	73	67	68	73	71	72	75	80	85	84	76
151.	85	81	73	67	67	69	68	69	73	78	82	85	75

Felhőzet, %													
Állomás	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Év
147.	71	68	60	58	57	53	47	47	47	57	68	72	59
148.	71	66	59	56	55	50	40	37	40	51	66	72	56
149.	66	64	56	60	61	57	48	46	45	51	63	69	57
150.	65	61	54	59	60	58	48	47	44	52	65	70	57
151.	72	70	63	66	66	64	53	48	48	55	66	73	62
152.	69	66	62	63	60	58	49	47	48	55	64	70	59

Napfénytartam, óra													
Állomás	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Év
148.	56	82	157	195	231	239	285	274	220	157	71	61	2028
149.	62	84	169	186	223	227	288	274	209	158	78	53	2013
151.	68	90	153	178	213	211	265	258	215	153	85	65	1955

Középhőmérséklet, °C														
Állomás	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Év	I
147.	-2,4	-0,9	4,2	10,1	15,2	18,2	19,9	19,1	15,1	10,0	4,3	0,0	9,4	22,3
148.	-1,2	0,4	6,0	11,3	16,4	19,6	21,6	20,8	16,9	11,3	5,7	1,4	10,9	22,8
149.	-4,4	-2,3	3,2	9,0	14,1	17,2	18,9	18,2	14,2	8,8	3,1	-1,6	8,2	23,3
150.	-4,4	-2,7	3,0	9,0	14,3	17,4	19,1	18,5	14,3	8,8	3,0	-1,7	8,2	23,5
151.	-3,8	-1,2	4,1	9,7	14,7	17,7	19,6	18,9	14,8	9,4	3,6	-0,9	8,9	23,4
152.	-4,7	-2,5	2,6	8,4	13,3	16,4	18,0	17,4	13,7	8,4	2,6	-2,1	7,6	22,7

Átlagos napi maximum- és minimumhőmérséklet, abszolút szélső hőmérsékletek, °C														
Állomás		J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Absz.
147.	M	0,8	3,7	9,4	16,6	22,3	26,1	28,0	26,9	22,6	15,6	9,1	3,4	39,2
	m	-6,0	-4,5	-0,8	4,7	9,6	12,8	14,4	14,0	10,4	5,7	1,5	-2,7	-30,0
148.	M	2,2	4,9	11,4	18,1	23,1	26,3	29,1	28,7	25,1	18,1	11,1	4,7	40,0
	m	-4,9	-3,7	0,5	5,4	10,3	13,5	14,8	14,6	11,2	6,3	2,8	-1,8	-29,2
149.	M	-0,4	2,5	8,9	15,5	21,4	23,9	26,3	25,9	22,4	15,8	8,6	1,9	36,8
	m	-7,7	-5,5	-1,5	4,0	8,1	11,8	13,3	12,9	9,4	4,5	0,8	-4,0	-32,5
151.	M	-0,3	2,5	8,5	15,0	20,2	23,4	25,9	25,4	21,8	15,2	8,5	2,0	37,4
	m	-8,3	-5,9	-1,4	4,0	8,6	11,9	13,5	12,8	9,2	4,3	0,5	-4,8	-31,0

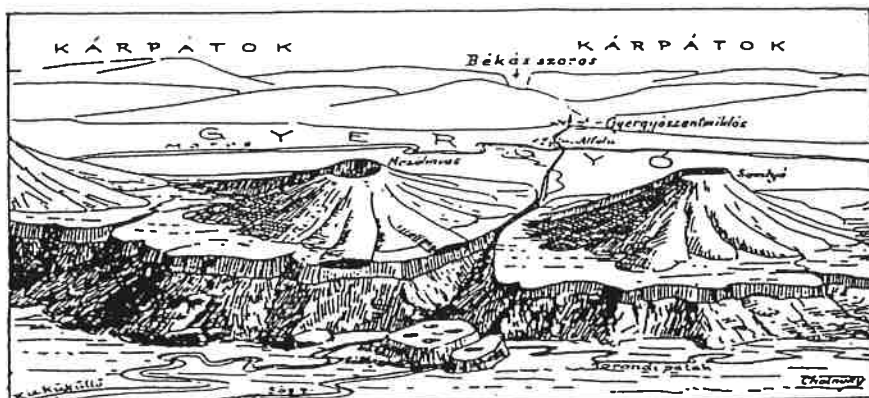
Átlagos csapadékösszeg, mm													
Állomás	J	F	M	Á	M	J	J	A	Sz	O	N	D	Év
147.	71	65	62	78	91	111	93	89	77	84	77	79	976
148.	41	40	42	50	67	81	60	52	47	55	49	48	631
149.	27	26	27	51	75	99	81	78	50	43	29	28	613
150.	35	37	36	56	75	94	81	75	55	49	48	40	680
151.	30	27	33	55	80	113	87	75	55	45	34	29	662
152.	24	22	28	42	67	98	90	74	59	39	25	27	584

A Hargita és környéke

Földtani szerkezet

A Hargita-hegység a Kelemen- és Görgényi-havasokkal együtt vulkanikus hegyvidék, a Keleti-Kárpátok nyugati oldalán keletkezett azon erupciós kúpok sora, melyek mint kráterperemek több millió évvel ezelőtt, a negyedkorban jöttek létre. E ciklusokban több aktív fázisban sok láva folyt le, mely rétegeket képzett a lejtőkön.

A Hargitában 8 ilyen kráter volt. Ezek közül kettő — a Lucs-kráter és a Csornád-kráter északi mélyedése, a Mohos — tőzglápokká alakult át. A fentiekén kívül még több ingovány létezik, köztük az Ördög-tó lápja.

A Hargita-fennsík és a rajta ülő vulkánok vázlatos rajza. Elöl a dolinás parajdi sóhegy, keresztül folyik rajta a korondi Sós-patak; hátul a Gyergyói-medence és a Kárpátok lánc. A szabályos, kúpalakú réteges-vulkánok széles, vulkáni törmelékközzel fedett fennsíkon sorakoznak.

A főbb gerinceken andezitkúpok (sziklák) keletkeztek, amelyeket a fagy és a szél mintázott mai formájukra. Itt a bazaltok és a dácitok hiányoznak. A Hargita nyugati felében vulkanikus fennsík (plató) keletkezett. A hegység szélső rétegeiben limonitos vasérctelepek hívják fel magukra a figyelmet, így például Lövete határában, ahol bányát is nyitottak. A vasérc kohóban történő feldolgozása Vlahicán történik. Gazdag kaolin előfordulás jellemzi Hargitafürdő környékét, ahol bányásszák is az értékes porcelánföldet.

A három vulkanikus vonulat közül a Hargita-hegység bővelkedik leginkább ásványvízforrásokban (borvizekben).

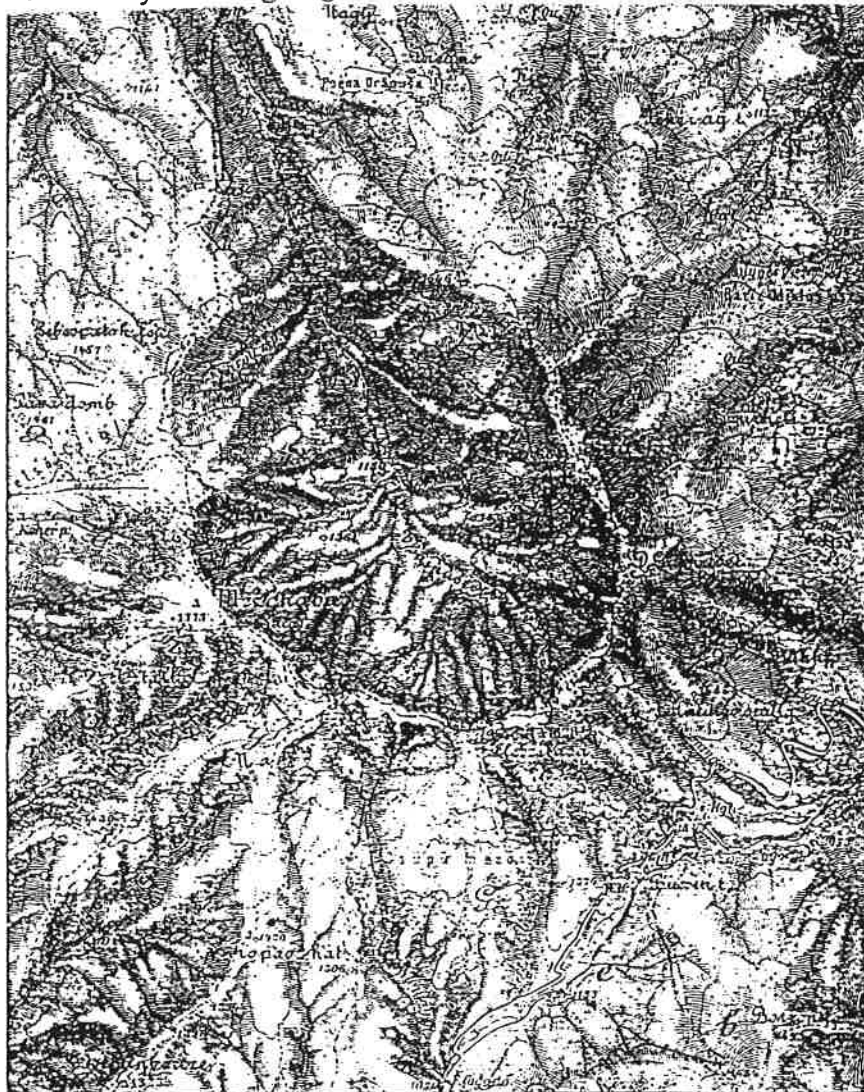
Domborzat

A Csíki-medence felől nézve a Hargita impozáns hegygerincként jelentkezik, amely 1200 m-es szintkülönbségével uralja a fent említett medencét.

Ha közelebről szemügyre vesszük a hegység alkatát és formáját, azt észleljük, hogy a keleti lejtők meredekebbek a nyugatiaknál.

A korábbiakban már említett vulkáni kráterek észak-déli irányban követik egymást. Közülük említésre méltó az Ostoros-kráter, melynek legmagasabb pereme 1386 m-re emelkedik. Itt folyik a Lok-patak is, mely a kráter déli részén gyűjti össze vizeit.

A Madarasi-Hargita csúcsa 1800 m-rel emelkedik a tenger szintje fölé. A Fertői-kráter legmagasabb pontja 1589 m. A csúcs közelében ered a Nagy-Madaras vize. A Csicsói-kráter valamivel keskenyebb. Legmagasabb pontja a Csicsói-Hargita csúcsa (1755 m).

A Mezőhavas vulkáni kaldérája.

(Kat. részl. térk. 19. z. XXXII. oszl., 5374 sz.)

A hargita-fürdői Bor-kráter a legkisebb. A kráter közelében a Tolvajos-patak gyűjti össze a felszínről lefolyó vizeket. A Lucsi-kráter Nagy-kő-bükk nevű csúcsa 1231 m. A Kakukk-hegy krátere nyugati irányban nyitott; legmagasabb pontja a Kakukk-hegy maga 1558 méterével. Közelében folyik a Barót-patak. A Nagy-Piliske krátere szintén nyugt felé nyílik. Hasonló nevű csúcsa 1373 m-re nyújtózik. A Csomád-hegyi kráter nevezetessége a lefolyástalan Szent Anna-tó. Legmagasabb pontja 1301 m. Az itt folyó Veres-patak a Tusnád-patakba torkollik.

A fentiekén kívül van még három vulkanikus térség, melyek nem rendelkeznek kráterrel: ezek a Rakottyás (1152 m), a Kishegy (1181 m) és a Morgó (1016 m).

A Hargitára való feljutást, illetve az itteni közlekedést több hágó segíti. Ilyenek pl. a Sikaszo-, a Gyimesi-, a Baróti-, a Kormosi- és az Ivó-hágó.

A Hargita délnyugati részén vulkáni fennsík terpeszkedik, amely 12-17 km széles, illetve 20-22 km hosszú. Parajdtól délkeletre fekszik.

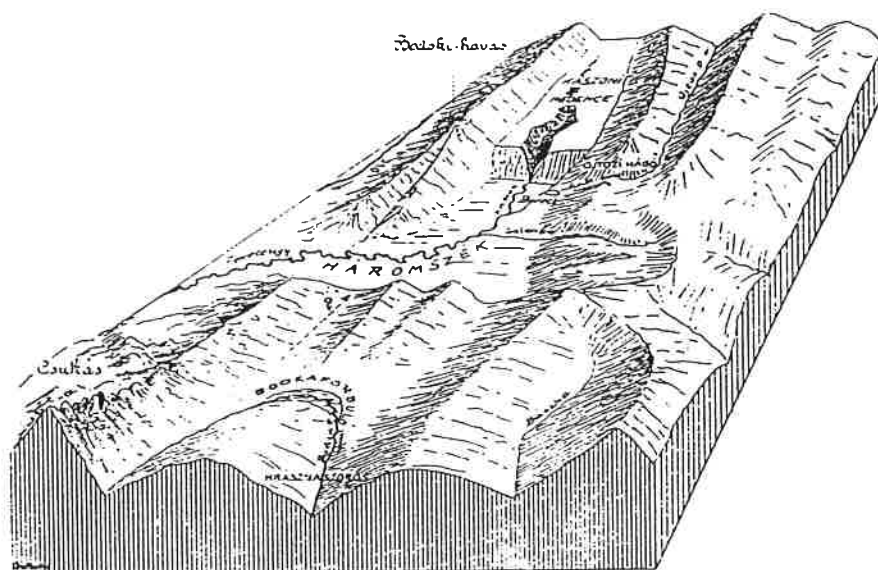
Az Olt folyó a Piliske és a Csornád hegyek közti vulkanikus takaróba vágta be a hosszú évmilliók során keskeny völgyét. Ebben a szorosban épült a Brassót és Sepsiszentgyörgyöt Tusnáddal és Csíkszeredával összekötő vasútvonat.

Éghajlat

A Hargita-hegység nyugati lejtőit hűvös, csapadékban gazdagabb éghajlat jellemzi, míg a keleti oldal szélárnyékban fekszik, s így jóval kevesebb csapadékban részesül.

A főgerinc 1800 m alatt húzódik, s így nem képez különösebb akadályt a nyugati légáramlatokkal szemben, így a hegység éghajlata a középhegységek kategóriájába sorolható. A földrajzi fekvés és a felszíni adottságok miatt magas a párás-ködös napok száma, s így a napsütéses órák száma nem haladja meg az 1600-1900 órát. A legszebb és legmelegebb idő júniustól szeptemberig fogadja az odalátogatókat. Általában napos, tiszta időjárás jellemzi a téli hónapokat, viszont ebben az időszakban gyakran süllyed a hőmérő higanyszála -10 -20°C alá. A legmagasabb pontokon az évi középhőmérséklet -2°C körüli. 1000 m felett ugyanez az érték $2-4^{\circ}\text{C}$. A nyugati vulkanikus fennsíkokon (500-1000 m) $4-5^{\circ}\text{C}$ az évi átlag.

A meleg nyári napokon 1500 m felett általában $8-10^{\circ}\text{C}$ -ot mérhetünk. Az alacsonyabban fekvő vidékeken, de különösképpen a zárt Csíki-medencében előszeretettel ülnek meg a hűvösebb légtömegek. (1985. január 15-én Csíkszeredában -38.4°C -ot mértek!) Anyugati fennsíkokon $19-21$, a keleti lejtőkön $22-23^{\circ}\text{C}$ általában a nyári nappali hőmérséklet.

A Háromszéki-medence, a Bodza forduló és a Kászon-medence
többszélvénye.

A fagymentes napok száma általában 100-110 a magasabb helyeken és 140-150 a vulkanikus fennsíkokon. 1800 m körüli magasságban még júliusban is fagyhat!

A nyugat felől érkező óceáni eredetű légtömegek sok csapadékot hoznak, melynek mennyisége az 1000-1200 mm-t közelíti. A hegység keleti oldalán 800-900 mm a csapadék évi összege. A hótakaró 85-120 napig is megmarad az alacsonyabban fekvő területeken. Az 1600 m feletti magaslatokat 200 napig is hótakaró boríthatja. Árnyékos helyeken a hó akár júniusig is megmaradhat. A hargitafürdői sípályák sokszor még június első felében is működnek.

Vízrajz

A Hargita-hegység domborzatát, valamint éghajlatát ismerve megállapíthatjuk, hogy minden adottsága megvan arra, hogy nagyon gazdag vízrajzzal büszkélkedhessen. Tudjuk azt, hogy éghajlata csapadékos, s hogy a vulkanikus eredetű altalaj jelentős mennyiségű víz raktározására képes. Hóolvadás és esőzések alkalmával a lecsapódó víz összegyűlik a porózus vulkanikus hamu és lávarétegek alatt, hogy onnan források formájában szivároгjon elő, melyek idővel csermelyekké, patakokká duzzadnak. Ahol ásványi sókkal érintkeznek, azokat feloldják, s ásványvízként törnek a felszínre. E vizek kiválóan szolgálják a gyomor- és érrendszeri betegségek gyógyítását, ezenkívül turisztikai szempontból is jelentősek.

A Hargita forrás- és pataksűrűsége magasnak mondható. Ezeket a vízfolyásokat északon a Maros, nyugaton a Nagy-Küküllő, délen a Barót, és keleten az Olt gyűjti össze, hogy végül a Dunában találkozhassanak.

A térség legjelentősebb tava a **Szent Anna-tó**, mely keletkezését tekintve krátertó. A lefolyástalan tó víztükre 950 m-es tengerszint feletti magasságban terpeszkedik. Az állóvíz a Csomád kráterében képződött. Területe 20 ha, mélysége középtájon 7 m. A kráter belső peremén eredő források, csermelyek, patakok, valamint a csapadék biztosítja a vízutánpótlást. A tó mellett tilos sátrazni, táborozni! Éjjel medvék is járnak a vidéket...

A tó keleti medencéjében kisebb ingiványos terület is található, mely az északi vadrécek kedvelt tanyája.

A Szent Anna-tó közelében találhatjuk a **Mohos-lápot**, amely területét tekintve kb. négyszerese a Szent Anna-tóénak. Lefolyással is rendelkezik, mégpedig a Veres-patak irányában, amely a Tusnád-patakon keresztül az Oltba torkollik.

A Hargitában három jelentősebb mesterséges tó is található: a zeteváraljai gyűjtő, tusnádi Csukás-tó (ma Tusnádfürdő strandja), illetve Hargitafürdő kaolinos ülepítője.

Számos nevezetes ásványvízelőfordulás ismert a Hargitában. Ilyenek pl. a kápolnásfalui, homoródi, lövétei és vlahicai forrásvizek. Nevezeteseek még a tusnádfalui, a tusnádfürdői, a királyfürdői, a vargyasi, a nagybaconi, az uzonkafürdői, a magyarhermányi stb. ásványvízforrások.

Növény- és állatvilág

Az 1800 m tengerszint feletti magasságig emelkedő hegyvidék növényvilága övezetes elrendeződést mutat.

Legfontosabb és egyben legelterjedtebb növényfajtája a luc-, a jegenye-, a vörös- és az erdei fenyő. A vulkanikus fennsíkokon jelentős a csertölgy állomány, mely a patakok felső folyásánál átadja helyét a bükknek. Gyakori faféle még az ezüstfenyő, a juhar, a vadcsereesznye és a tiszafa.

A tisztásokon megterem a málna, a hamvas szeder és az erdei szeder. Magasabb térszíneken fekete és vörös áfonyával találkozhatunk.

A fennsíkokon és medencékben gyakori az egybibés galagonya és a mogyoró.

A hegység érdekes növénye a rovarrevő harmatfű, mely a lápos területeket kedveli.

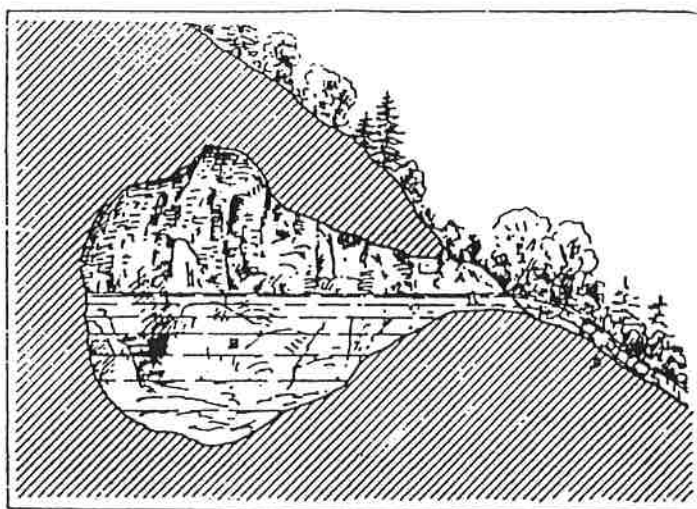
Érdekes színfoltjai a vidéknek a láposok, ingoványok. Ilyenek pl. a Lucsi-tőzegláp, a Mohos-tőzegláp, valamint az Ördög-tó.

Az állatvilág csúcsragadozója a barna medve. Mellette a kisebb testű fekete medvével is összefuthatunk. Az alhavasok tisztásain tanyáznak a kárpáti szarvasok. Találkozhatunk hiúzzal, farkassal, rókával, vadmacskával, őzszel, vaddisznóval, hörcsöggel és borzzal.

A madarak közül a siketfajd, a szirti sas, a zöld harkály, az egerészölyv, az énekes rigó, a fenyőszajkó és a császármadár érdemel említést.

A hüllőket főleg a vipera, különböző gyíkfélék és a szalamandra képviseli.

A gyors hegyi patakokban pisztrángok „vesznek úszóleckét”.

A torjai Büdös-barlang vázlatos keresztmetszete. A = a barlang bejárója : B = a barlang szén-savgázzal megtöltött része : C = levegővel megtöltött rész : D = a szén-sav (és kevés kénhidrogénium gáz) lefolyása a hegy oldalán.

A Gyilkos-tó és környéke

„Nagyobbszerű tüneményt talán igen, de szebbet,
vonzóbbat bizonynal nem rejtenek a havasok keblökben.”
(Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása. II. 1869.*)

A Keleti-Kárpátok egyik, ha nem a legszebb nevezetessége a **Gyilkos-tó** és a vizét levezető Békás-szoros a környező mészkőszirtekkel. Maga a tó csak másfélszáz éve született meg, ám azóta mind a pontos évszámról, mind a keletkezés körülményeiről sok vita folyik.

Orbán Balázs a tó kialakulásának évét — helybéli tekintélyekre hivatkozva, akiket ottjártakor kérdezett meg — 1837-re teszi; más korabeli forrásmunkákban is 1837-et vagy 1838-at találunk. Melchior Neumayr, bécsi tanár 1888-ban viszont 1842-t említ. Ennek azonban ellentmond, hogy egy 1839-es, Erdélyről szóló német nyelvű statisztikában már ott szerepel bizonyos „Verestyó-patak” (innen származik egyébként a tó mai román neve: „Lacu Rosu”). A Gyilkos-tó elnevezést Herbich Ferenc geológus vezette be 1866-ban, a tó fölött emelkedő Gyilkos-havasról, amelynek neve onnan származik, hogy a hagyomány szerint egy rossz télen a tó jege székely famunkások alatt beszakadt. A másik név, a Verestó — vagy Vöröskő — ma az egyik, tóba ömlő patakot jelöli. A névadásban talán a tó körül kibukkanó vöröses színű mészkőrétegek játszottak szerepet.

Az évszám bizonytalanságai részben a tó keletkezésének problémájában rejlenek. Kristó András, a neves csíkszeredai geomorfológus tanár így ír erről: „A népszerűsítő szakirodalom hegyomlásról, sziklaomlásról beszél. Valójában azonban a természetben nagyon gyakori, általánosan elterjedt jelenségek hozták létre a tavat a természeti tényezők szerencsés összejátszása révén. Ezek közül az első helyen a földtani felépítést, a nagy tömegű lejtőtörmelék-képződést, az agyagos és homokos kőzetek jelenlétét és a megfelelő időjárási helyzetet említhetjük. A korabeli leírások szerint az 1837-es és 1838-as esztendő csapadékban rendkívül gazdag volt, s ennek köszönhetően az agyagos lejtőtörmelék kellően megázva mozgásba lendült. Azt sem tarthatjuk kizártnak, hogy az abban az időszakban többször ismétlődő földrengés, főleg az 1838. január 23-I nagy moldovai rengés is szerepet játszott, ígyanis a tavat felduzzasztó gát keletkezésének pontos idejét nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy 1838 nyarán már megvolt (...) A lejtőn a gravitáció hatására történő anyagmozgatás egyik legjellemzőbb formája a (nedves) lejtőcsuszamlás és a talajfolyás, illetve a kettő közötti átmenet sok típusa. Ez a jelenség jóval általánosabb a Nagyagymás-hegységben is, mint ahogy a szakirodalom eddig figyelembe vette. A lejtőtörmelék anyagaiban ugyanis agyagos mállástermékek is felhalmozódnak, főleg ahol a rétegsorok tartalmazznak agyagos, márgás összetétet. A csapadékosabb periódusokban ez az agyagos törmelék a gravitáció hatására mozgásba kezd, jellegzetes hepehupás lejtőt alakítva ki. A lesuvadó törmeléktömegek a völgy talpát is elboríthatják, és természetes duzzasztógátat építhetnek a patakok útjában. Az ilyen eseményekhez nem kell égzengés és földindulás! Hogy mégsem gyakoriak a Gyilkos-tóhoz hasonló duzzasztott tavak, annak az az oka, hogy a körülmények szerencsés összejátszására van szükség egy olyan gát kialakításához, amely meg is bírja tartani a

mögötte felgyűlt vizet. A Gyilkos-tó gátjának kialakulása ilyen volt, mert a nagy tömegű csuszamlás a legalkalmasabb helyen történt és a túlsó oldalon sziklafal van, ami a törmelékelt megtámasztja. De még ez sem elegendő a tó keletkezéséhez! Az is szükséges, hogy a gát viszonylag gyorsan kialakuljon, hogy a patak ne tudja fokozatosan elhordani az anyagot, s lényeges, hogy a lecsúszó törmelék megfelelő összetételű legyen. Az agyagos frakció kellő aránya vízzáróvá teszi, a kellő mennyiségű homokos frakció tömíti, a durva törmelék és a nagy szikladarabok pedig szilárdítják a gátat. Ha a kialakult gát kellő mértékben tömörödött (részben önsúlya, részben a víz nyomása miatt), a tó emberi mértékkel mérve hosszú életű lehet, emrt a túlfolyó víz bevágó képessége már kicsi. A folyóvíz ugyanis a hordalékával koptat, ami most leülepszik a tómedencében. A tó élettartama csupán attól függ, mennyi idő alatt töltik fel a beömlő patakok a medencét. Ha a feltöltődés végbement, a patak visszanyeri munkavégző képességét és bevágja magát a gátba és a tavi üledékbe. Szerencsére a Gyilkos-tó ettől a stádiumtól még távol van. Ugyanakkor a 983 m tengerszint fölötti magasságban fekvő tó felszíne (I. Pisota és A. Nastase 1955 nyarán végzett felmérése alapján $126\,340\text{ m}^2$), legnagyobb mélysége (a kifolyás közelében 10.5 m), teljes víztömege ($680\,084\text{ m}^3$) már egy feltöltődő tó méretei, s e méretek azóta is fokozatosan kisebbednek. I. Bojol 1967-es számításai alapján 130 év alatt kb. $480\,000\text{ m}^3$ hordalék rakódott le a tóban, ami a tó víztömegének 40 %-os csökkenését eredményezte. A feltöltődés folyamatát főleg az erdőirtások gyorsítják, amelyek elősegítik a csapadékvíz gyors lefolyását. Ha erdősítéssel ez ellen dolgozunk, meghosszabbíthatjuk a tó életét. Ugyanehhez járulunk hozzá akkor is, ha a belefolyó patakok torkolatánál hordalékgyűjtő tavakat létesítünk. Bojoi a Hagymás-patak 1960-ban létesített üledékgyűjtő tavánál évi 1-6 cm, a Vöröskő-patak menti, 1962-ben épült ülepítőben 1-4 cm/év feltöltődést mért, ami jól mutatja, milyen fontos a patakok hordalékának felfogása beletorkollásuk előtt.”

A Gyilkos-tó vizét a Békás-patak vezeti le. Lenyűgöző szurdoka, a **Békás-szoros** az Erdélyi-takarók ún. Hagymási-sorozatának mészkőrétegeiben alakult ki. A karbonátos kőzetanyag legnagyobb részét felső-jura - alsó-kréta képződmények alkotják aszimmetrikusan kiemelt szinklinális-szerkezetben. Ezek építik fel a Gyilkos-tó környékét és a (Nagy)hagymás-hegység sziklatömegét is. A rétegsort felső-kréta (a csalhóival egyidős) konglomerátum zárja, amely a Békás-szoros keleti végét 2-3 kilométeres sávban keresztezi. A hegység kiemelt, tönklépcsők szegélyezte domborzatát szép karsztos formakincs jellemzi. A rétegfejek mentén függőleges sziklafalak képződtek hatalmas periglaciális törmelékletjőkkel (utóbbiak legszebbike az Öcsémtetőhöz támaszkodó ún. Ördögmalom), a laposabb térszíneken pedig éles karrformákat és hasadéktöbröket találunk. A mély szurdokvölgyek részben eróziósan, részben barlangi szakaszok felszakadásával jöttek létre. A mintegy 5 km hosszú Békás-szorost 1200-1300 méter magas, impozáns szirtek szegélyezik (Kis-Cohárd, Csíki-bükk, Oltárkő stb.), amelyek szinte függőleges falakkal szakadnak a mélybe. A leglátogatottabb fővölgybe talán még szebb mellékvölgyek nyílnak (pl. a Kis-Békás-pataké), tele kárpáti (pl. havasi gyopár), sőt csak itt jellemző növényekkel (sisakvirág-, kőhúr-, mécsvirág-fajok stb.). A Nagyagymás vonulatát a Békás-szorossal együtt 1990-ben nemzeti parkká nyilvánították. Összeterülete: 14 000 hektár (ez Románia legkisebb nemzeti parkja).

Az Erdélyi-középhegység (Erdélyi-peremhegyvidék)

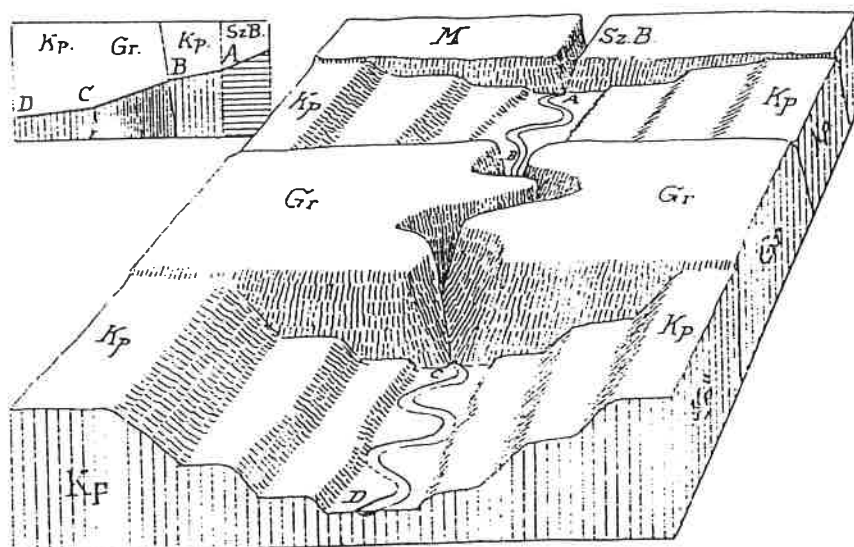
A Keleti-Kárpátoktól a Déli-Kárpátokig (a Maros völgyéig) 300 km hosszúságban húzódik az **Erdélyi-peremhegyvidék**. Sokkal magasabb és változatosabb, mint pl. a Dunántúli-középhegység. Nemcsak a Kárpát-medencevidéken, hanem a Kárpátokhoz hasonlítva is, múltját, anyagát, magasságviszonyait, formagazdagságát tekintve egyaránt a legváltozatosabb táj. A szelídebb dombságtól a jégformálta merész magashegységekig, az óidei kristályos tönköktől a másodidei karsztosodott mészkőfennsíkokon át, a legkülönbözőbb kőzetű (riolit, andezit, bazalt), korú és formájú vulkáni hegységekig minden korú, magasságú és formakincsű hegység képviselteti magát. Ezt tükrözi növényzete is, a dombságok terjedelmes tölgyeseitől a bükkös- és fenyvesrengetegeken át a magashegységek kopár sziklaormaiig. A hegyvidéket áttörő völgyek (Maros, Sebes-Körös, Szamos) jó átjárókat biztosítanak az Alföld felé.

A hegyvidék északi és déli része a mérleg két ellentétes serpenyőjéhez hasonlóan viselkedett a földtörténeti múltban. A Sebes-Köröstől délre nagy részét a középidőben előntötte a tenger, s vastag üledékes takaróval, elsősorban mészkővel borította be. Ugyanakkor a Sebes-Köröstől északra szárazulatként emelkedett ki. A középidő végi mozgások alkalmával megfordult a helyzet: déli része pusztuló szárazulattá vált, míg északi részét a sekély tenger az óharmadidőszakban vastagabb üledékkel, főleg homokkővel takarta be. Az újharmadidőszaki erőteljes kiemelkedést jelentős tűzhányótevékenység kísérte.

Északon a **Radnai-havasok** keskeny, merész, jégformálta, tengerszemekkel tarkított, 2000 m fölé magasodó gerincével (Nagy-Pietrosz 2305 m, Ünökő 2280 m) ágazik ki a Kárpátokból. Magassági viszonyai, formakincse, sőt helyzete is erősen a Kárpátokra emlékeztet, s ezért többen a Keleti-Kárpátok tagjaként kezelik. Variszkuszi szerkezete és kőzetei azonban már az Erdélyi-peremhegyvidékhez sorolják. Nyugatra a magas (1200-1500 m) és széles óharmadidőszaki homokkőtakaróból kipreparált 1600-1800 m-es andezitkúpok emelkednek ki (**Cibles és Lápos**), amelyek eredetileg nagyrészt lakkolitok voltak. Ezután a Sebes-Körös a harmadidőszaki üledékből gyengén kiemelkedő, erősen lekopott, alacsony (500-990 m) kristályos hegységek következnek. Ezeknek csak a gerincén kerülnek felszínre a kristályos kőzetek. A **Prekula** és a kicsiny **Szamoszug-hegység** után a **Bükk**, a **Meszes** és a **Réz** a „hepehupás vén **Szilágyság**” pannóniai üledékekből épült dombságát zárják közre.

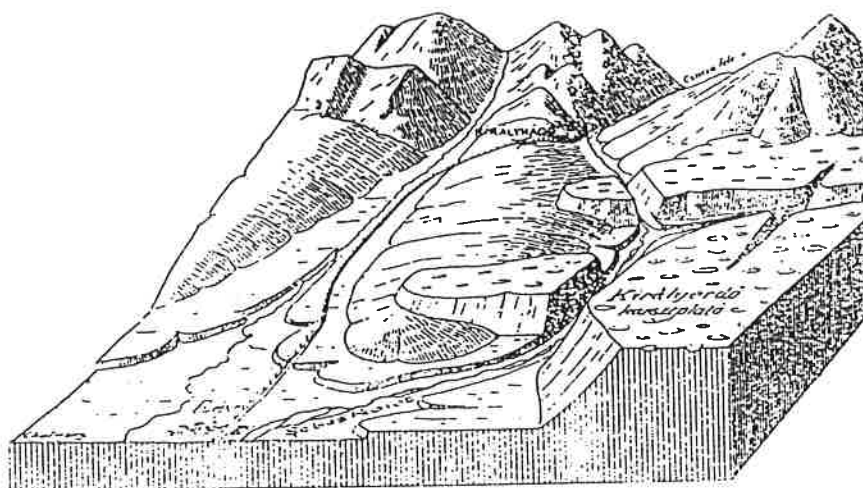
A Sebes-Köröstől délre a **Gyalui-havasok** a központ, tetemes magasságra emelt (Nagy-Havas 1827 m), kerekded, kristályos palákkal övezett gránitmagvú tömeg. Még alig szabdalt, pompás alhavasi fennsíkjai az eocén korú trópusi tönkfelszint őrzik. Nyugaton egyre vastagabb óidei (perm) - középidői üledékes takaróval borított hegységek tapadnak hozzá. Elhelyezkedésük kéz formájára emlékeztet. Központjuk — a „tenyér” — a nagyszerű vad **Bihar-hegység** (Nagy-Bihar 1849 m). Nagyrészt középidői mészkőből álló felszíne erősen karsztosodott. Nagy töbrök szaggatják. Több szép barlang lakult ki benne (Oncsásza-csontbarlang, Szkerisórai-jégbarlang). Szurdokvölgyei közül a

Meleg-szamos nagyszerű kanyonja a legszebb. Legszűkebb szakasza, a pompás Szamosbazár barlangi felszakadásos eredetét tanúsítja.

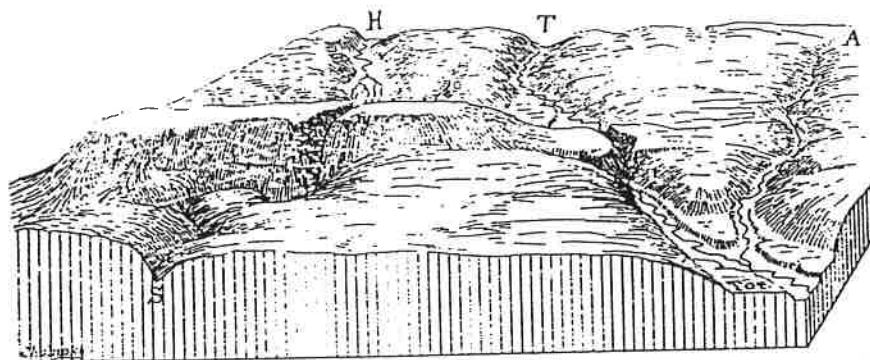
A Meleg-Szamos völgye a Gyalui-havasokou át. M = A Bihar-hegység mészkő-planinája; SzB = Szamosbazár; Kp = laza kristályos palák; Gr = gránit, A, B, C, D = a folyó ki- és belépő pontjai, a baloldali hosszlevény megfelelő pontjainak értelmezésére.

Kristályos alapzata jobbra csak délen kerül felszínre. Itt a Gajnakő (1486 m) nyaranta megtartott színes leányvásáraitól híres. Északon a Kalota-hegy (Vladeasa 1838 m) középidő végi, mély völgyekkel szabdaltn dacittömege tapad hozzá. Nyugatra viszont újszerűen nyúlnak az Alföld felé az óriás töbrökkal szagatott, erősen karsztosodott középidői mészkőhegységek (Király-erdő, Béli-hegység), délen pedig az erősen lekopott szelíd, kristályos Hegyes-Solymos.

A Királyhágó vázlatos tömbszelvénye.

Az Erdélyi-peremhegyvidéket délkelet felől ív alakban zárja le a legváltozatosabb felépítésű és formakincsű **Erdélyi-érceshegység**. Középidő végi flisalapzatát impozáns, meredekfalú jura mészkőszirtek (Vulkán, Csáklyakő, Székelykő) és a legváltozatosabb korú, kőzetű (dácit, riolit, andezit, bazalt és tufáik) és formájú (takarók, kúpok) vulkáni hegyek színezik. Vulkáni teléreinek aranyát és ezüstjét már a rómaiak óta művelik (Brád, Zalatna, Verespatak, Abrudbánya). Északi lealacsonyodó részét, az ún. Torockói-hegységet fenséges karsztos szurdokokban törik át a patakok (**Tordai- és Túri-hasadék**).

A Torda-hasadék és a Túr-hasadék vázlatos szelvénye. H = Hesdát-patak : T = Túr-patak : A = normális völgy a medencében : S = Sinfalva : Tor. = Torda.

SÓVIDÉK

A Sóvidéken vagyunk, amely a Görgényi-havasok és a Hargita-hegység nyugati oldalához simulva, a Kis-Küküllő felső folyása körül, a Korond-patak, a Juhod-, a Sebes-patak és a Szováta-patak völgyében terül el. Szűkebb értelemben e tájegység helységei: **Korond, Alsósófalva, Felsősófalva, Atyha, Parajd, Szováta, Szakadát.**

A **Sóvidék történetét** eleve meghatározza az itt található legfontosabb ásványkincs, a só. A geológiai harmadkorban az Erdélyi-medencét borító tengerből keletkezett a kősó, amely a ráakódott rétegek nyomása alatt képlékennyé vált, és úgynevezett diapir redőket, meggyűrű rétegeket alkot és helyenként a sószikla csak Erdélyben – Parajdon, Szováta – és Spanyolországban található. Bár Erdélyben a só több helyen előfordul, mégis ez az egyetlen olyan tájegység, amely nevét találóan az értékes ásványkincsről kapta.

A sóvidékek jellegzetes kisformái a sókarsztok. A legjellegzetesebb sókarsztterület a szováta „Sókárpátok” és a parajdi „Sóháta”, ahol karrok, berogyott töbrök színesítik a sófelszínt, nemegyszer emberi behatás (pl. sóaknák) továbbfejlődéseképpen.

Az Erdélyi-medencében a jégkorszakok alatt típusos lösz alig képződött, mert a lassú talajfolyások a finomszemcsés, hullott anyagot áttelepítették. Ma a szélesebb völgyek oldalait vastagon borítja az áttelepített, kevert lejtőlösz.

A **Sóvidék elnevezését** már Orbán Balázs is használja, a **sóró** pedig ezt írja: „Ily roppant tömegben a természetnek ezen nélkülözhetetlen adománya sehol nem mutatkozik, annyi itt a használatlanul heverő kincs, hogy egész Európa szükségletét lehetne azzal fedezni”. A kősót Szováta és Parajdon bányászták ugyan, de a helybeli lakosság mégis a **sósvizet** használta, amit szintén az állam ellenőrzött. Minden év elején a sóbíró sócédulát adott, ennek a kiállításáért befizetett összeg fele a községi pénztárt illette, s ezt a sókút fenntartására fordították, a másik fele a sóbíró fizetése volt. Majdnem minden háznál volt a sósvíz szállítására alkalmas hordó. E 40-60 literes sóhordók fenyőfából készültek, mogyorófa abrónccsal. A vasabroncs azért nem volt jó, mert a sósvíztől megrozsdásodik és egy-kettőre leesett volna a hordóról. Az első világháború előtt a sót az itteni boltokban nem nagyon árulták, mindenki a sósvíz használatához volt szokva. Az asszonyok a levest, a puliszkát és a többi ételt meg sem tudták volna sózni, mert nem ismerték a mértéket. Nyári időben só helyett a mezőre is sósvizet vittek üvegben a hagyma, retek, uborka sózására. Téli időben az állatoknak a takarmányt sósvízzel locsolták. Elég visszás helyzet volt, hogy a falu lakossága sósvizet pénz, cédula és ellenőrzés nélkül nem használhatta, de ingyen elfolyhatott. Ma is elfolyik, de ma már senki sem törődik vele, olyan olcsó a bolti só. Most már csupán a téli disznóvágás idején van keletje a szalonnának és a disznóhús sózásánál. Azt tartják, hogy jobb a szalonnát sósvízben tartani, mert a só a vért kivonja belőle és nem avasodik meg olyan hamar. Ilyenformán, mivel a falu népe a sósvizet alig használja, a sóház nagyrészt zárva van, egyszerű vaslakattal. Valamikor a zárok is fából készülhettek, hogy ne egye meg a rozsdá a sótól. Ezeket a fufangos zárat csak az tudta kezelni, akit erre a készítő mester kioktatott.

A Sóvidék nemcsak a só, hanem a fa hazája is. Kedvező földrajzi fekvése van, itt található a tű- és a lomblevelű erdők övezete. Tekintve, hogy mind a puha, mind a keményfa nagy mennyiségben rendelkezésre állt itt, az idők folyamán gazdag tapasztalat halmozódott fel a famegmunkálással kapcsolatban. Jórészt mindent elkészített fából a sóvidéki ember, amit csak lehetett. Még egy egyszerű faragókéssel is több használati tárgyat el tudott készíteni. Például fejfa-motívumos

pásztorbotot csakúgy, mint az öregek mankópálcáját, vagy fakanalat, furulyát. Díszesre faragott guzsalyokat ajándékoztak a legények a leányoknak. A mesterség most is él, fából készült termékeket most is bőséggel lehet látni és vásárolni a korondi standokon.

Régi, értékes fafaragást láthatunk a korondi unitárius temetőben. A fejfa vagy kopjafa a református és unitárius temetők sírjele. A fejfa anyaga tölgy vagy akác, hossza általában 80-150 cm. A földbe kb. 1/3 része kerül, ezt nem faragják, hanem megégetik vagy kátránnyal kenik be, hogy tartósabb legyen. A fejfa legtöbb esetben díszített – díszesen faragták vagy bevésített díszítéssel látták el. Gyakran szuokkal vagy korommal kenték be, ritkábban barnára, kékre, zöldre festették. A fejfák színének életkorjelző szerepe volt. Így a barna középkorú, a fekete öreg halottat jelölt. A fehér és a kék újabban a fiatalon elhaltak színe. Több helyen vörösre festették az erőszakos halállal meghaltak fejfáit. A fejfa egyes részeit elnevezik: a felső vég a homlokfa vagy a feje, alatta esetleg nyaka, válla, középső része a törzse, néha a dereka, a földbe kerülő alsó vége pedig a lába vagy a talpa. A csúcsa általában virág, gömb, buzogány, láng, szív, stb. díszekben végződik, amely néhol a halott nemének megkülönböztetésére is szolgált.

A korond-parajdi országút mentén, a falutól negyedórányi járásra a Korond-patak bal partján 535 m magasságban létezett valamikor **Korondfürdő**. Orbán Balázs szerint 500 vendég volt egyszerre elszállásolható a villáiban. A fürdőről az első írásos feljegyzés 1729-ből való, amikor Teleki Sándor gróf egy levelében a korondi víz gyógyhatásáról számol be. A fürdő értékét egyrészt fekvése, másrészt az ásványvízforrások adták. A XIX. század elején Korondfürdő gróf Traunn Károlyné tulajdonában volt. A grófnő és a falubeliek között állandó harc dúlt a fürdő birtoklásáért. A fürdő 1890 körül Gáspár Gyula birtokában volt, aki azt teljesen újjáalakította: 50 000 fenyőfacsemete elültetésével megnagyobbította a parkot, lakóházakat épített. A két világháború közötti gazdasági válság azonban a fürdőt csődbe juttatta és az elhagyott fürdő, az omladozó villák terhére voltak a korondiaknak. 1938 tavaszán két éjszaka folyamán, csaknem titokban levágták a híres fenyvest – 12 000 köbméter fenyőfát. A falu számára pillanatnyilag hasznosabb volt a fürdő lebontása, mint megmentése. 1941-ben a hivatalos fürdőhely-jegyzékekben Korondfürdő már nem szerepel.

Hankó Vilmos szerint a **korondi ivóforrás** „a legértékesebb savanyúvizek egyike, mely a hírneves schwalbachi [híres fürdőhely Wiesbaden közelében] mellett is megállja a helyét; hatása tüdő és lélegzési bajokban csodával határos”.

Megmaradtak tehát a borvizek, megmaradt **Árcsó**, melynek vendéglője és hotelje ma várja vendégeit. A környék legnagyobb eseménye 1978-tól a minden év augusztusának második szombat-vasárnapján megrendezett Árcsói Kerámiavásár. 1990-től a vásárt a korondi Firtos Művelődési Egylet szervezi. Országosan is ez a legjelentősebb vására a fazekasoknak, nem véletlenül, hisz Korond talán Európának is egyik legnagyobb fazekas központja.

Korond utáni település:

FELSŐFALVA (OCNA DE SUS)

Sóvidék két ikertelepülése – Felsősófalva és Alsósófalva – 1760-ig Sófalva néven egy falut alkotott. Sófalva első okleveles említése egy 1493-ban kelt panaszlevél.

A lakosság régóta a fafaragás magasfokú ismeretével rendelkezett, állítólag olyan templomot építettek maguknak, amelyben egyetlen szeget sem használtak. De a fa mellett a kő is jó kereseti lehetőséget kínált. A múlt század végén egyre bővült Erdély vasút- és országúthálózata. Az útépités egyik alapanyaga a tört kő. Ehhez kedvező természeti adottságokkal rendelkezik a vidék, hiszen e vidéken nagy mennyiségű andezit tárolódott a geológiai időkben. Tamási Gáspár írja: „Régebb, amíg az országutak nem voltak aszfaltozva, követ hordtak az utakra, s azt örökké a sófalviak törték apróra”.

Felsősófalva kőfallal körülvett, tornyos temploma 1802-ben épült. Régi, gótikus templomra utal a mai templomba a nyugati oldalon beépített csúcsíves kapuzat, amely a XIV. századból való, valamint egy gótikus szentségtartó fülke. A templom tornyának építése 1777-ben történt, így feltételezhető, hogy azt még eredetileg a régi templomhoz építették, s aztán az újhoz magasították.

Alsósófalva jeles szülötte Bíró Sándor történész (XX. sz.), az Erdély Fialatok című lap főmunkatársa.

A Sóvidék igazi központjának Parajd számít. Amint valamikor városnak akartak kinevezni, a község elején láthatjuk az 576 méter magas kősósziklát, amit a nép Sóháta néven emleget. Maga a sötömb mintegy 2 milliárd tonna só tjeget magában, vastagsága eléri a 2 600 métert. Természetvédelmi terület, mert az esővíz olyan felszíni formákat alakított ki, mint amilyeneket a mészkővidékeken találhatunk, például dolinákat, víznyelőket, apró kis mélyedéseket tavacskákkal, csuszamlásokat, stb. De legszebb és legértékesebb része a Só-szoros, ahol a kő változatos színösszetételével a felszínre kerül a Korond-pataknak köszönhetően, amely bevágta magát a sötömbbe, kialakítva egy egyedülálló felszíni formát, amit csak itt figyelhetünk meg.

A só igazi hazájában vagyunk, amelynek Parajd a központja, ahol minden a só körül forog. A sóbányászat messze a római időkbe nyúlik vissza, ebben az időben már bányák működtek Szovátán és Parajdon. A bányászatot az erre a hivatalra kinevezett „kancellár” szervezte, irányította. A kancellár Sóvárádon – harmadik település, mely nevét a sónak köszönheti – székel. A római légiók kivonulása után a kancellár hatalma megszűnt; a sóhivatal feleslegessé vált, innen ered a szólásmondás, hogy „sóhivatal” – amikor nincs aki intézkedjen, nem intézik az ügyeket, felesleges a hivatal.

A székelyek 1562-ig szabadon használhatták a só. Ekkor az emlékezetes lázadás után tartott segesvári országgyűlés kimondja a só kitermelésének és árusításának, a székely székek e fontos jövedelmi forrásának az állami monopóliummá tételét. Ezért nem fogadják 1568-ban parajdi látogatásakor valami kitörő örömmel János Zsigmondot.

A középkorban a **sókitermelés** Parajdon és Szovátán nyomfejtéssel történt, a kimeredő sósziklát fa- vagy kőekével fessegették. A sóvágók négyszögű gödörben dolgoztak s csak olyan mélyre ástak, hogy a vállukon könnyen kihordhassák a só. 1780-ban új korszak kezdődött a parajdi sóbánya történetében: megnyiták a harang alakú – helybeliek szerint süveg alakú – bányák. Két külakna kitakarításával és kiácsolásával kezdődött ez a külszíni fejtés. A bányába falajtórján – létrán – ereszkedtek le, majd amikor a bányát annyira mélyítették, bivalybőr málhában ereszkedtek le, a kitermelt só is ezzel hozták felszínre. A bivalybőr az egyetlen olyan állatbőr, amely ellenáll a só mállasztó hatásának. Az 1800-as években megint változás történt, bevezették a kamaravájást, új aknákat nyitottak, a kitermelt só szállítóaknán keresztül bivalybőrben hozták a felszínre. A század végén lóvontatású felvonó működött. A kitermelt só szekeresek vették át a parajdi sóhivatalból és

hiánytalanul át kellett adniuk az árendásnak, a boltosnak, aki a sót árulta. Jelenleg a só kitermelése gépesített, a kitermelt só helyén hatalmas csarnokok alakulnak ki, melyek közül az egyiket megnyitották a látogatók és gyógyulni vágyók számára. Így ez lett Parajd egyik fő vonzereje. A bánya levegője száraz és tiszta, mivel a só magába szívja a nedvességet és megöli a kórokozókat, hőmérséklete pedig egyenletes, a légúti megbetegedésben szenvedők kiváló kezelési lehetősége. Ki is használják a gyógyulni vágyók ezrei, különösen a nyári időszakban. De ekkor van a hazai és külföldi turisták időszaka is. Így nem csoda, hogy „telt ház” van, a buszok alig győzik a tömeg szállítását a föld alá, ahol 120 méter mélységben gyönyörködhetünk a só csodavilágán. Mindenhol só vesz körül: a padlót alkotó só olyan, mintha márványból volna, a mennyezeten levő rétegek nyomása alatt, sóból van az oltár abban a templomnak berendezett részben, ahol felváltva tartanak misét és istentiszteletet a különböző felekezeteket képviselő papok, de rendeznek itt hangversenyeket, a több száz gyermek pedig, aki naponta több órát itt tölt a bányában, birtokba veheti a jól berendezett játszóteret. A nagy érdeklődésre való tekintettel további kellemes és hasznos időtöltést biztosító berendezések kerülnek használatba. A bányában megtekinthető a múlt századbeli lóvontatású felvonó makettje, amelynek kicsinyített mását a sófalvi Kovács Mózes készítette el.

A kitermelt sót ma teherautók hozzák a felszínre, ahol a sómalomban megőrlik és vasúton szállítják a megrendelőknek. Székelyudvarhely a Nagy-Küküllő, Parajd a Kis-Küküllő völgyében vasúti végállomás.

További nevezetessége Parajdnak a tömény sóoldattal rendelkező strandja, melyben a fürdőzők lebegnek a vízben, nem süllyednek el. A növekvő idegenforgalomra számítva itt a legígéretesebb a faluturizmus kifejlődése, aminek már sok használható intézménye – vendéglők, szálláshelyek, szabadidőközpont jelenti a kezdetét.

A parajdi látnivalók közé soroljuk az **Áprily-házat** is. Itt töltötte gyermekkorát Áprily Lajos, aki idős korában újra visszatért Parajdra és erdei házikójában töltötte a nyarakat. Életének Brassó az első állomáshelye, de ő mindig Parajdot és környékét – a Sóvidéket – tartotta igazi szülőföldjének. Mindössze két és fél éves volt, amikor német származású szülei – Jékely János Lajos és felesége Ziegler Berta – Parajdra költöznek, hogy a sóbánya közelében létesített gyufagyárnál próbáljanak szerencsét. Parajd jeles szülötte Hankó Vilmos (XIX. sz.) kémikus és író.

A gyufagyár alapjait 1858-ban rakta le egy bizonyos Hafner nevezetű vállalkozó majd a Reiter testvérek tulajdonába került. Reiter József irányításával épült fel a múlt századi ipar egyik büszkesége, a parajdi gyufagyár. „A falu kellős közepén működik ez a tűzfészek” – szörnyülködtek az akkori lapok. A gyufagyártás a vízkerékkel hajtott szálkakészítő malomban kezdődött: gyalugéppel hasogatták a gyújtószálkákat, ezt követően nyalábokba kötötték, egy külön gép a kívánt nagyságúra darabolta a gyufaszálakat. A rostából kikerült gyufaszálakat gyerekek szállították a bemártóba, ahol egy üstben állandóan hevített kénoldatba mártották a gyufaszálak végeit. Innen a szárítóba vitték, majd utána dobozokba csomagolták. Rendkívül kezdetleges körülmények között parajdiak, alsó- és felsősófalviak százai dolgoztak itt. Évente mintegy 20-25 millió csomag gyufát készítettek. Amikor letarolták a környék lucfenyőből álló erdőit, a múlt század végétől már a Gyergyói-havasokból szállították a rönköt s ez már túl költséges volt a gyufa előállítására, így a gyufagyártás zátonyra futott. Ma már csak kevesen tudják, hogy Parajdon valamikor gyufagyár is létezett.

Parajd környéke változatos kirándulási lehetőségeket kínál. Kirándulás szervezhető a falutól északra fekvő Vár-hegyre (951 m) a Rapsonné (vagy

Rabsonné) várához, a Siklodköre, mindkettőn felfedezhetők az itt épült várak maradványai, amelyek a már említett erdélyi várrendszerhez tartoztak. Parajdról a Bucsin-tetőn keresztül, amely a környék legmagasabb hágója (1287 m), eljuthatunk Gyergyószentmiklóstra, a Gyergyói-medence központjába (51 km). Az út nagyrészt gyönyörű fenyvesek közt halad, bár az útburkolat még sok kívánnivalót hagy maga után.

Aki viszont a környéket akarja bejárni, annak a Rapsonné (más források szerint Rabsonné) várat ajánlhatjuk. A Kis-Küküllő völgyén felfelé a Bucsin-tető irányába, majd baloldalt megközelíthetjük azt a sziklacsoportot, amelynek tetején állott Rapsonné vára. Innen jól látszik a Kis-Küküllő völgye a túlsó oldalon a Juhod-vize a Szovátához tartozó Ilyésmezővel, tiszta időben akár a Fogarasi-havasok csipkés gerincében is gyönyörködhetünk.

Rapsonné várához is szép legenda fűződik, amelyet Orbán Balázssal mondtunk el, s amely szerint az e várat építő Rabsonné, Firtos és Tartod három testvér volt, akik mindhárom várban egyszerre gyűjtötták meg este a gyertyát. A rege szerint ördögös mesterséggel építette a várat Rabsonné: egy-egy bűvös kakas és macska hordta fel az anyagot a hegyre. Rabsonnét tündérlánynak és nagyon fufangosnak tartja a népi rege, aki még az ördögöt is rászédte, mert azzal egy utat alkudott ki magának egy hegy aranyért és egy völgy ezüstért, e bűvös úton oly sebesen haladt táltos lovaival, hogy midőn Tordán első harangoztak, még várában volt, s mikorra beharangoztak, már Tordán volt a templomban: kocsisa egyszer kalapját leejtve, le akart szállni, hogy felvegye. – Ok nélkül szállsz le – mondá asszonya – mert ez már 5 óra járóföldre maradt el. Az ördög mind követelte az útért ígért bért: de Rabsonné mind húzta, halasztotta, csalogatta, több éven át szép szóval tartotta, s szekerezett bűvös útjain. De végre is az ördög elvesztette a türelmét, s várni többé nem akarván, Rabsonné összehajtá kis kezének szép ujjait, s arra egy aranyat, tenyerébe egy tallért téve, mondá: ím itt van a hegy arany és a völgy ezüst. A rászédett ördög dühösen rohant el szétrombolva a bűvös utat, amelynek romjai még most is megvannak.

Parajdról érdemes átruccanni a Maros megyéhez tartozó Szovátára, amely csupán 11 kilométerre van Parajdtól. SZOVÁTA a Sóvidék legnagyobb települése. A fürdőtelep létalapját a sóstavak sokasága alkotja, melyek közül a legismertebb a Medve-tó. Nevét kiterített medvebőrhöz hasonló alakjáról kapta. Maga a tó fokozatosan alakult ki, helyén valamikor kaszáló volt, kialakulását 1870-1880-as időszakra teszik. Különlegességét az adja, hogy vize tömény sóoldat, amelynek a felszínére egy vékony édesvíz réteg terül, ami meggátolja a víz függőleges kicserélődését, így a napmelegtől fokozatosan felmelegszik. Ezt hívjuk heliotermális jelenségnek. A Medve-tó mellett még egy sor kisebb tó van: a Mogyorós-tó, a Fekete-tó, a Veres-tó és a Zöld-tó. Ezek közül egyesek sótartalma annyira tömény, hogy valósággal lebeg vizében a fürdőző. A tavak vize, de inkább a tavakban található iszap reumatikus és női betegségeket gyógyít. A tavak környéki erdőterület nemcsak tájképi szempontból fontos, hanem egyenletes mikroklimát biztosít a fürdőtelepnek. A fürdőtelepről kisebb-nagyobb túrákat is tehetünk a sóstavak körül a Patakmajorba vagy távolabb a Szakadát-hegyre, a Bekecsre (1073 m), vagy a legmagasabbra, a Mező-havasra (1777 m).

SÓTERMELES

A sótermelés, sópadok kifaragása s ezeknek czélszerű szédarabolása által történik. A sóvágó padvonalát kijelölve csákánnyal, mely 5—6 fontnyi nehéz aczélezott vasszerszám, a sópad hosszában 3 hüvelyknyi széles barázdát, úgynevezett vágást 9" mélyre ver ki, azután a

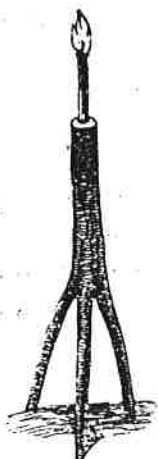

12—16 fontos ütővel a padnak szabaddá tett oldalát szemzi, azaz, a pad alját 3—4 hüvelyknyi távolságra lyukakat ver s ezeket

mindaddig mélyezi, vagy zsengeli, míg az ütés által eszközölt hang tompa, jelül annak, miként a pad az alatta lévő sótól felszabadult. Ekkor a padot nagy vigyázattal, hogy t. i. meg ne repesztessek, vasékek és fölverő rúddal a sótesttől tökéletesen elválasztják (mit emelés-

nek és szakításnak neveznek), szemmérték után meghatározott idomú részekre, darabokra fűlszabdadják, minek neve: szegés, s a föl nem vált darabok kiegyenlítése: faragás. Szabály van reá, hogy egy ily sódarab, vagy formasó prizma-idomú és legalább 75 fontos legyen, s csak így kap érte a sóvágó rendes termelési díjt, mely azelőtt 2½ p. krajczár volt, most ¼ részszel több. Ha a sókő a szabályos súlyt nem űli meg, az ily úgynevezett fél-sóért (Vesmalsalz) az előbbi bérnek csak fele van szabva, úgy hogy egy sóvágó napjában legföljebb csak 20—30 p. krajczárt kereshet, igen fárasztó s életveszélylyel járó munkája után. A munkás háznépe és marhái számára bizonyos kiszabott sómennyiséget, fagygyút betlehem-nevű gyertyatartójába

és gabonát is kap conventio szerint. A betlehemen kívül van még az úgynevezett kecskeláb is világítóul szolgál. A pad-csinálásnál képződő porsóért semmi díjt nem kap. Mennyire fárasztó munka a sóvágás, bizonyítja az, hogy az izzadó munkások többnyire félmeztelen dol-

goznak, s kora hajnaltól csak délig vannak fent az aknában. Reggeli 8 óra tájban leleszik szerszámaikat, a betlehemeket összerakják, s egy előmondó után a legnagyobb áhitattal imádkoznak. Tanúja valék e megható jelenetnek, s az aknát ekkor egy mindennél nagyobb szerű goth templomnak képzelém, mely fölött az isten jóságos szelleme örködik. Van a sóvágóknak magyar aknaénekök, egyenruhájok, zenésztársaságuk, ápodájok s nyugdíjintézetök is — mikről jövöre — majd bővebben.

A maga termelését minden sóvágó tartozik az aknatorokhoz elhelyezni, s minden sódarabra tulajdon választott jegyét csákányával bevésni, mi az aknafelügyelő és sóhajtók által számba vétetik. A sónak kivételét az aknából sóhajtásnak nevezik, mit szakmányosok visznek végbe, kik az akna-torkolat alatt a kenderből kötött málhába

egyszeri hajtásra 12 forma só-darabot, a porsóból pedig bivalybőrből készült málhába 8 mázsát raknak az ily takarító lapáttal.

KOROND (CORUND)

Hargita megye egyik legnagyobb települése, így nevezik a patakot is, amelynek a völgyében, ugyancsak a róla elnevezett medence északkeleti csücskében, a Firtos-lábánál helyezkedik el. A medence lényegében egy geológiai törésvonal fölött alakult ki, mely elválasztja a vulkanikus eredetű Hargita-platót az Erdélyi-medence fennsíkjától. Itt egykor a Pannon-tenger peremvidéke lehetett. A vulkanikus vidékre utal a sokféle borvíz, az aragonit keletkezése, az üledékek közé a só, az agyag tartozik.

A Korondi-medencét pannóniai korú agyag, homok, agyagmárga, konglomerátum tölti ki, amely az Atyhai-nyergen (700 m) át közlekedik az Etédi-medencével. A hegyceret már a neogén vulkáni fennsík tartozéka. A fügevári-kőbányában andezitet termelnek ki. A falu északi részén a lakosság több gázfeltörést (fortyogó) ismer. A nagyobb „köveknek” is nevet adtak: **Likaskő, Hollókő, Zsomborkő, Laposkő, Tövisbojtorjánkő.**

A falu életében igen jelentősek a **borvízforrások**: A Diómáli-forrás (Vasas borvizének hozama eléri a napi 10 000 litert; gyógyvízként javallható gyomor- és bélhurut, vérszegénység esetén.), Szőlómáli-forrás (a falu keleti határában), Cserdombi-forrás (Erzsébet-forrás, fingóborvíz a csiga-dombi aragonitbányától keletre.)

Sóvidék egyik leghíresebb települése Korond. A község lakossága 1992-ben 6 349 fő volt (5 879 magyar, 15 román, 455 cigány). A községközpont lakossága 1992-ben 5 097 fő volt (4 629 magyar, 13 román, 455 cigány). Korond neve elválaszthatatlan a népi kerámiától, az edényipartól. Korond a népi fazekasság egyik erdélyi központja. Jelenti a népművészet továbbélését, hagyományaink folytatását és a helybeliek jólétét is. Az agyagipar egyike a legősibb mesterségeknek, s mivel alapanyaga maga a föld, legközelebb áll a természethez kötődő emberhez. Talán ez a magyarázata annak, hogy háziipari formája századunkban is fennmaradt.

Kevés művelhető földje, de sok legelője és kaszálója van. A gerincen kialakult tanyatelepülések – Pálpataka, Fenyőkút – Korondhoz tartoznak.

Első írásos adata az 1333-as pápai tizedjegyzékből való. Középkori temploma 1533-ban épült, ezt a reformáció idején az unitáriusok foglalták el. Átalakított formában, késő gótikus részleteket megőrizve ma is áll.

Az unitárius templom

A Piac felé vezető út kis kiemelkedésén áll, kökerítéssel övezve, az egykori 6. tízes területén. Hargita megye műemlékeinek hivatalos jegyzékében (1992) műemléképületként szerepel. Nyugati homlokzati toronnyal épült, keletelt, sokszögzáródású templom. Nyugati falsarkainál átlós táмок vannak. A toronyból nyíló nyugati bejárat kő ajtókerete kőbélletes, felső lezárása elliptikus ívű. A déli oldalon három ablaknyílás és egy portikusszal védett bejárat található. A szentély a hajóval egy szélességű, és kelet felé a nyolcszög három oldalával záródik. A templom későgótikus jegyeket őriz. Belső tere stukkóvirágokkal díszített, fiókos dongaboltozattal fedett, melyet lizénákra támaszkodó kosáríves hevederek tagolnak. A hajó nyugati felében virágmintás mellvédű fakarzat áll, melynek közepén olvasható az építés éve: 1720-1750. Újították 1820-21-ben és 1971-ben. A szentélyzáródásban festett mellvédű fa orgonakarzat áll. Az északi fekvésű szószék 1821-ben készült. Dávid László (1981) úgy véli, hogy a templom a 16. század első felében épült, s az említett évszám egy már meglévő épület birtokbavételét, kijavítását és berendezését jelentette.

Az unitárius temető

A Piacról nyíló Temető utca végében van. Kopjái a népművészet remekei, faragott formái a férfi, a nő és a gyermek alakját ábrázolják. A mai római katolikus templom épülete 1910-1911. között épült.

A római katolikus templom

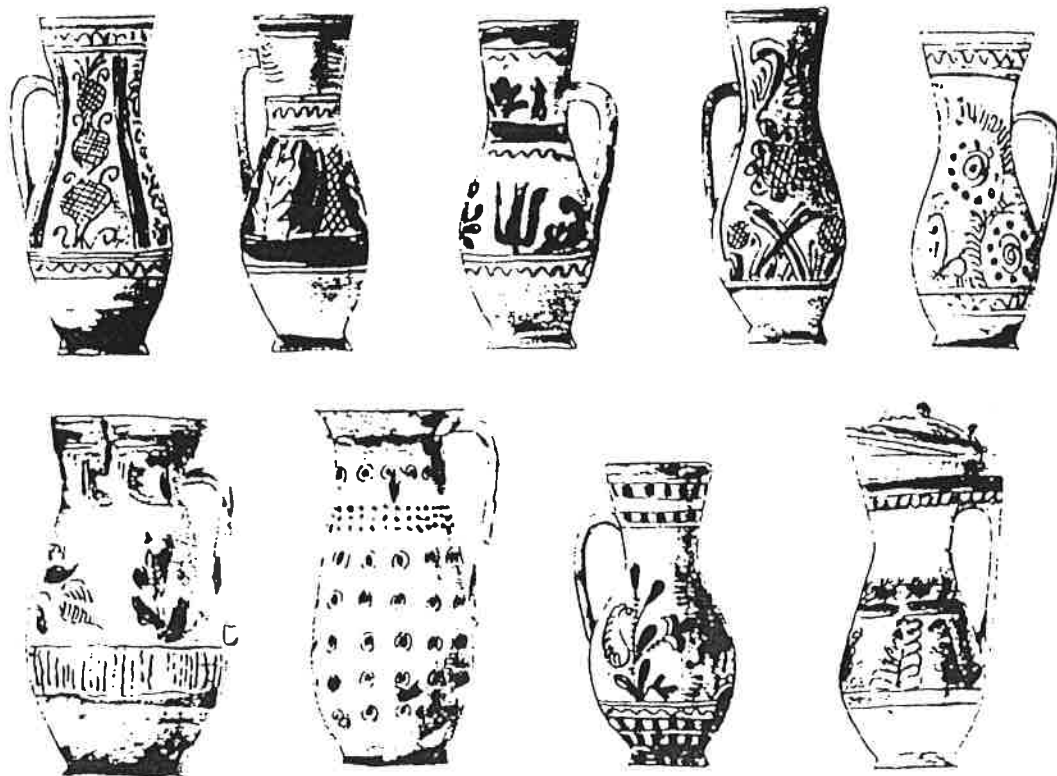
A régi gótikus templomból csak néhány faragott kő maradt meg a kökerítésbe építve, s a templomfal alapja átható a mai bejárat előtt. A templomot Jézus Szíve tiszteletére szentelték.

Mivel a mezőgazdaság a lakosságot soha nem tudta eltartani, a legrégebbi időktől különböző mesterségek honosodtak meg, melyek közül a fazekasság a legrégebbi, itt maradt fenn a taplókészítés és a szénégetés mestersége is. Korond főutcája állandó jellegű kirakóvásár, ahol nemcsak a helyi, hanem a környék mestereinek termékei várják a vevőket.

Fazekasság

Kezdetben a máz nélküli „veres” fazekakat készítették, amelyek jól bevált főzőedények voltak. Készítettek puliszkafőzőt, fuszulykás (babos), káposztafőző fazekat, vizes korsót, káposztasarvaló kondért, lakodalmakra, torra, kalákára vékás nagy fazekat, de ősszel a szilva és gyümölcsízeket is cserépfazékba tették el. A korondi fazekasságot többször is veszély fenyegette, amikor például divatba jöttek a mázas cserépedények. Akkor a korondi fiatalokat elküldték Székelyudvarhelyre, és ott a Kő- és Agyagipari Szakközépiskolában megtanulták az új mesterséget. Ha a mezőgazdaság nem is, de a fazekasság eltartotta a lakosságot, innen nem vándoroltak el az emberek.

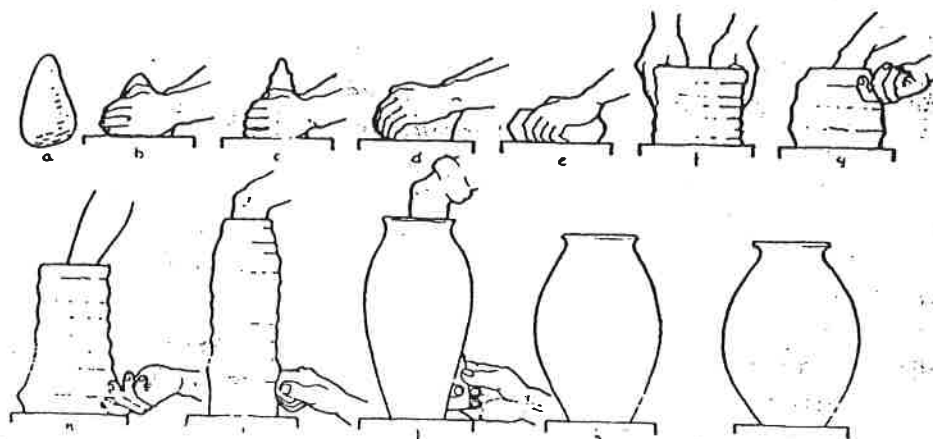
Mint minden termékénél, a munka itt is a nyersanyag beszerzésével kezdődik. A fő nyersanyag: a mészkömentes pala. A palát őszi és téli időben bányásszák és szabad ég alatt kupacokban érlelik a faggyal. Felhasználás előtt a palát gyúrkák, légmentesítik, hűvös pincében tárolják. Palán kívül a mázatlan edények készítésére használnak agyagot, amely szép sárga, kiégve „cserépszínű”. Az elkészítés ugyanaz, mint a palánál. Fontos nyersanyag a kaolin is. A korondiak által használt kaolint, a borvizek és gázömlések közelében a Hargitán bányásszák.

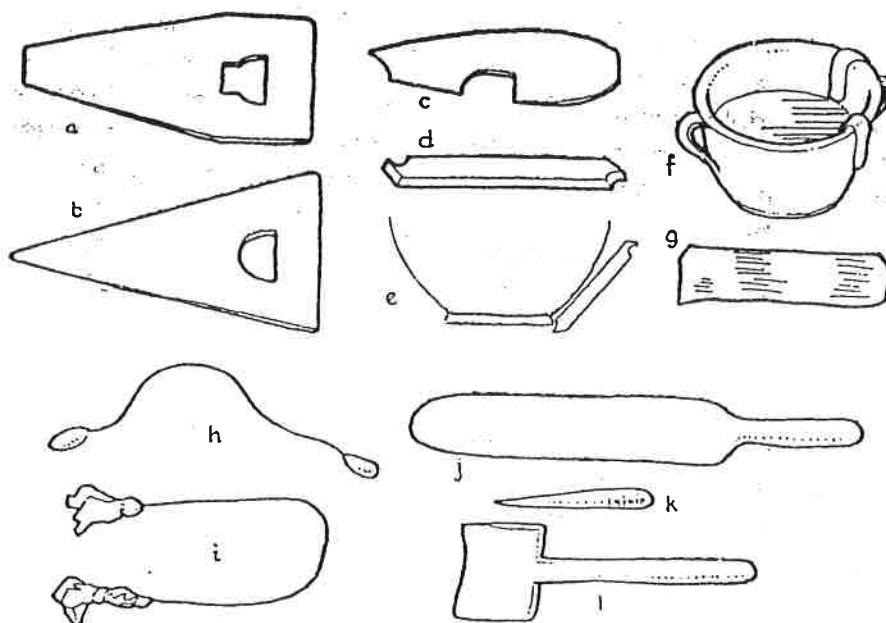
Nélkülözhetetlen még a korondiak által békasónak nevezett kvarchomok, amivel az agyagot soványítják. Végül pedig a festék, amit a minták készítésénél használnak. Ezek lehetnek földfestékek és szintetikus, gyári festékek.

A fazekolást szabad kézzel, a lábbal forgatható, később motorral hajtott korongon végzik. Használhatnak sablonformát is korongolásra.

A sablon gipszből készül, a formába beletett rögot felhúzzák a forma falára, majd a formakéssel megadják a formáját és vastagságát. Így készülnek a tányérok. A korongon készült edények, ha elég meleg van, pár óra alatt kivehetők a formából. Ritka esetben használják a formába való öntést – pl. féldomborművek, plakettek előállításánál.

Fazakkorongolás menete: a) rög; b) reányomja a rögot; c) felhúzza a rögot; d) le-nyomja és közben fúrja; e) kilikassza; f) felhúzza; g) felhúzza (már a bal kéz is benne van); h) felhúzza csőbe; i) cső; j) kezd használni; k) veszi a nagy hasat; l) kész a fazak

Korongolásnál használt segédeszközök: a—b) lakések bükkfából, illetve vasból (h: 17 és 18 cm); c—e) lenékszégvágók mázasedényhez és alkalmazásuk; f) vízescserép és g) bőrző (h: 18 cm) az edény ajaka simításához; h—l) rézcérnák hegedő acélhúrból; j) lábaslevegő lapát az újabbforma lábasok leemelése (h: 55 cm); k) vágó, lapos felével fedőt s más apró tárgyat vágnak le a korongról, hegyes felével szűrőt lyukasztatnak; l) lapocka az agyag letakarítására (a—b, f—l és l. Madaras, c—d, j—k. Dánfalva)

Toplász mesterségek

A taplófeldolgozás olyan népi mesterség, ami csak Korondon maradt fenn. Közkedvelt foglalkozás a faluban és a hozzátartozó tanyavilágban. A taplót az ember a legrégebb időktől használja, a tűzgerjesztés legfontosabb eszköze volt. A sóvidéki embernek is a tapló fontos használati eszköze volt. Az ötvenes évekig elképzelhetetlen volt a pásztoremberek és háztartások élete tapló nélkül. Hiába épült fel a parajdi gyufagyár, a Sóvidéken továbbra is taplóval, kovával és acéllal csiholták a tüzet. Csak a hatvanas évek elején, a villanyvilágítás bevezetésével szorult ki teljesen és végérvényesen a sóvidéki ember életéből. A tűzgerjesztés mellett hosszú századokon át a gyógyításban vérzéscsillapításra, a hajóépítésben pedig tömítésnek használták. A tapló feldolgozás is az emberiség egyik legősibb foglalkozása. Ha korondiakat kérdezzünk, mióta foglalkoznak taplóval, a válasz: amióta a világ – világ és Korond – Korond.

A taplófeldolgozás első lépése szintén a nyersanyag begyűjtése. Csak a bükkfatapló jó, de díszítésre, apró virágok készítésére a nyírfataplót is felhasználják. A nagy bükkfaerdők letarolásával lényegesen csökkent a taplógyűjtők lehetősége. Ezért taplóért sokszor messzi tájakra, Máramarostól a Déli-Kárpátokig eljárnak az itt élők. Az összegyűjtött taplóról a nem használható részeket ott helyben levágnak, megpucolják, ne cipekedjenek feleslegesen. Otthon a tapló megmunkálását a férfiak kezdik. Sarlószerű görbe késsel belsejét teljesen kitakarítják, majd szeletekre vágják. Ez kemény és veszélyes férfimunka. A szeleteket egy kis fabottal megpotyolják, és addig húzogatják, nyújtogatják, amíg puha, irhabőr vastagságú anyaggá nem alakul. Az anyaggal takarékosan kell bánni, ezért a kézzel nyújtott taplót vasalással még nagyobb, még vékonyabb lapokra nyújtják. Erre a műveletre nagyon kell vigyázni, mert a vasalással elégethetik a nyersanyagot. Az így nyert nagyobb darabokat sapkacsutakra, vagy más formára húzzák, alul megkötik, hogy ne húzódjon össze. Így hagyják 2-3 napig. Az apróbb darabokból készülnek a díszítőelemek, ami lehet csillag, virág, levél, állatfigura. Ezeket a díszeket vasból készült formákkal vágják ki. Nagyobb darabokat fába faragott mintára, negatívra préselik vasalóval. Ezek a minták igen változatosak lehetnek. A kész sapkára, táskára vagy más termékre a díszeket csirizzel (búzalisztrel összefőzött enyv) ragasztják.

Valamikor Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen is foglalkoztak a **korondi aragonit** feldolgozásával. Aragonitkőből készültek írókészletek, hamutartók, cukortartók, fényképtartók, gyümölcsöstálak, cigarettakészletek, éjjeli lámpák, toalettkészletek, órakeretek, könyvtámaszok, stb. Aragonitból készültek a székelyudvarhelyi és a szováti római katolikus templomban levő oltáriszentségtartók, Szovátafürdőn a római katolikus templom oltára, a korondi római katolikus templom két darab, egy méter magas, 60 cm széles szenteltvíztartója. Az 1955-56-os években szép kőületek kerültek elő a bányászás alkalmával.

Voltak csiga-, vakond- és kígyó-negatívak, megkövesedett falevelek, szép cseppkőnövények, körülött faágak, stb. A bányákban összegyűlt sósvíz kisebb tavakat alkotott, a tavak aljára fekete iszap rakódott le. Nyári időben sok beteg kereste fel ezeket a tavakat, a sós iszappal bekenték magukat, kezelték fájó testrészeit.

SZÉKELY HIMNUSZ

Ki tudja, merre, merre visz a végső: görögös úton, sötét cije - len

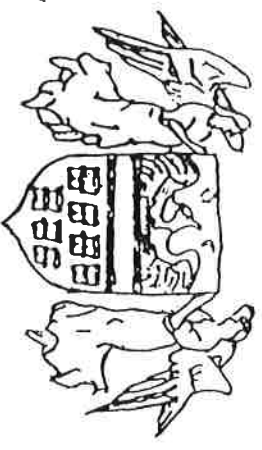
Veszed meg egyszer győzelme néped, Csaba ki - rállyi, csillagosö - nyen

Maroknyi székelj porlik mint a szikla népek har - cának zajló tenge - ren

Fejünk az ár, jaj, százszor elbo - ritja, ne hagyd el - veszni Erdélyt, Iste - münk

Ne hagyd elveszni Erdélyt, Istenünk!

100 km

100 km

